

एक वैष्णव सहकुटुंब एक दिवस आपल्या मित्राकडे राहण्यासाठी गेले. सकाळी ९-१० चे सुमारास पोंचले. त्यांच्या स्त्रीचे स्नान झाले व मग वेणीफणी करतांना ती जी डोळचांत काजळ घालूळ लागली ती उभ्या बोटाने ! घरांतल्या बायकांनी विचारले, “अहो, असें काय काजळ घालतां ? ” ती स्त्री म्हणाली, “काय सांगायचं बाई ! आमचे हे कटूर वैष्णव आहेत. ते जसें उभें गंध लावतात तसं बायकानीही उभ्या बोटानं काजळ लावायचं असा आमच्या घरांत नियम आहे. आमच्या घरांत आम्ही पोतेरे सुद्धां उभें सारवतों.”

बायकांचीं अशीं बोलणीं होताहेत तेवढचांत पुरुषांचीं जेवणे झालीं. जेवणानंतर यजमान पाहुण्यांना म्हणाले, “तुम्हाला गादी घालून देतो. दमले असाल प्रवासानं. जरा आडवे व्हा.” पाहुण गरजून म्हणाले, “हां, तें सांगू नका. आम्ही शैव दमलों तरी आम्ही आडवे होणार नाहीं. आम्हाला एक कोपरा रिकामा करून द्या. तिथें आम्ही उभ्यानें झोंप घेऊ ! ”

हें असें नंतरच्या काळांत झाले. शैव-वैष्णवांच्या वैरामुळेच इ. पू. तिसऱ्या शतकांत जैन-बौद्धांचे फावले. घरांत फूट पडली कीं उपच्ये आंत घुसणारच. परंतु सौतीनें ‘भारत’ ग्रंथांत भर घालून हा विरोध नाहींसा करण्यासाठीं जोराचा प्रयत्न केला. अनुशासन पर्वात तर सौतीनें शंकराची स्तुति प्रत्यक्ष श्रीकृष्णाच्याच तोंडून वदविली आहे. एका श्लोकांत हरिहरांचा अभेद कसा खुबीनें सांगितला आहे पहा:-

(राग सारंग. ताल झपताल.)

गवीशपत्रो, नगजापहारी, कुमारतातः, शशिखंडमौलिः,
लंकेशसंपूजितपादपद्मः, पायादनादिः परमेश्वरो नः.

यांतील सर्व विशेषणे परमेश्वर म्हणजे शंकर याच्याकडे लागतात. परंतु प्रत्येकांतले पहिले अक्षर काढले कीं तेंच विशेषण रमेश्वर म्हणजे विष्णु याच्याकडे लागते. (उदा. गवीशपत्रः—बैल ज्याचे वाहन आहे असा शंकर; वीशपत्रः—गरुड ज्याचे वाहन आहे असा विष्णु.) समर्थांचे वडील बंधु ‘श्रेष्ठ’ आपल्या ‘भक्तिरहस्य’ ग्रंथांत विचारतातः-

एकाचें करूनि भजन। एकाचा द्वेष करावा म्हणोन। ऐसें तरी आहे वचन। कोण्हे ग्रंथीं कोणाचें ? ॥

अर्थात् कुठल्याही ग्रंथानें हा भेद माजविलेला नसून या दोन्ही पंथांच्या अनुयायांनी आपापल्या संकुचित बुद्धीमुळे तो माजविला आहे. परंतु अत्यंत लोकप्रिय

अशीं जीं दत्तात्रेय व गणेश हीं दैवतें तीही हरिहरांचा अभेदच शिकवितात. ब्रह्मा-विष्णु-महेश एक आहेत हें श्रीदत्तात्रेय प्रत्यक्षच दाखवितात, तर गणेशाचें वर्णन करतांना अर्थवैशीर्ष म्हणतें:-

“त्वं ब्रह्मा, त्वं विष्णुः, त्वं रुद्रः, त्वं इंद्रः, त्वं अग्निः, त्वं वायु, त्वं सूर्यः,
त्वं चंद्रमाः, त्वं ब्रह्मभूर्भुवस्वरोम्.”

एकत्वाची केवढी भव्य आणि विशाल कल्पना आहे ही !

शिवपूजेचे महत्त्व दाखविणारी मृगव्याधाची कथा बहुतेकांना माहीत असते. परंतु ‘वैकुंठ चतुर्दशी’ नांवानें ओळखल्या जाणाऱ्या कातिक शु. १४ ची कथा हरिहरांचें एकमेकांवरील उत्कट प्रेम दर्शविणारी असल्यामुळे ती इथें सांगतों. या दिवशीं विष्णुंना वाटले कीं आपले परममित्र महादेव यांची पूजा करावी. म्हणून ते वैकुंठाहून निघून कैलासाला आले. त्यांनी हजार कमळे जमविलीं व ते महादेवांकडे आले. महादेव समाधिस्थ होते. तरी विष्णुंनी महादेवांची स्तुति करून एकेक नांवानें एकेक कमळ त्यांना वाहण्यास सुखवात केली. पूजेच्या त्या आनंदांत विष्णु देहभान विसरले व त्यांचे डोळे आपोआप मिटले गेले. तों मध्येच महादेव समाधींतून जागे झाले. विष्णुंची ती पूजानिमग्नता पाहून त्यांना परम कौतुक वाटले. परंतु थोडीशी गंमत करावी म्हणून महादेवांनी त्यांतले एक कमळ लपविले, व डोळे किलकिले करून आतां विष्णु काय करतात हें पहात बसले. हजाराव्या नांवाला विष्णु पाहातात तों कमळ शिल्लक नाहीं. परंतु ‘कमलनयन वासुदेव’. विष्णुंनी कच्चकन् नखें खुप-सून एक नेत्रकमल काढले व महादेवाच्या पायांवर वाहिले. महादेवांनी त्यांना दृढ आळिंगन दिले व नंतर त्यांची पूजाही केली.

म्हणूनच लंकेहून परततांना रावणाच्या, म्हणजे एका ब्राह्मणाच्या, वधाचें प्राय-शिचत घेण्यासाठीं रामचंद्रांनी शंकराची पिंडी स्थापन करून तिची पूजा केली. रामानें स्थापन केलेला जो ईश्वर तोच भारताच्या दक्षिण टोंकावरचा ‘रामेश्वर’. आणि शंकर कोण ? तर रामसेवा घडवी म्हणून रामावतारीं जे हनुमान झाले तेच शंकर.

(दिंडी-राग वहार; ताल दादरा.)

रामसेवे शिव हनुमान झाले । दास्यभक्तीनें स्वामि तोषवीले ॥

रामनामेंविण छंद नसे कांहीं । त्यासि तुळणा त्रिजगांत कुठे नाहीं ॥१५॥

मुमुक्षु जन काशींत येऊ राहातात ते कशासाठीं ? ते म्हणत असतात-

श्लोक—शिखरिणी

कदा वाराणस्यां अमरतटिनीरोधसि वसन् ।
 वसानः कौपीनं, शिरसि निदधानोऽज्जलि पुटम् ।
 अये गौरीनाथ ! त्रिपुरहर ! शंभो ! विनयन ! ।
 प्रसीदेत्याक्रोशन् निमिषमिव नेष्यामि दिवसान् ॥१॥

ही प्रार्थना ऐकून शिवहरशंभु विश्वेश्वर रूपानें काशीला येतात. त्यांना रामनामाचें सामर्थ्य माहीत असतेंच. हालाहल प्याल्यानंतर त्यांच्या कंठाचा जो दाहज्ञाला तो रामनामानेंच निवाला. म्हणून पार्वतीला ते सांगत असतात कीं-

रामरामेति रामेति रमे रामे मनोरमे ।
 सहस्रनाम तत्तुल्यं रामनाम वरानने ॥

तेव्हां काशीला येऊन ते मुमुक्षूना रामनामाचा अमोघ संदेश देतात-

अहं भवन्नाम गृणन् कृतार्थः । वसामि काश्यां अनिशां भवान्या ।
 मुमूर्षमाणस्य विमुक्तये इहं दिशामि मंत्रं तव रामनाम ॥१॥

झालें. हरिहरांची एकात्मता इथें अगदीं पूर्णतेला पोंचली. भारतीयांचें अत्यंत पवित्र क्षेत्र काशी इथून हा संदेश प्रतिक्षणीं प्रसूत होत आहे. तो संदेश बेकीचा व दुहीचा नव्हे. तो संदेश एकीचा व अभेदाचा आहे. आपण त्या भवाचें व भवानीचें थोडे भजन करू.

श्रीपरमेश्वर जय शिवशंकर आशुतोष हे वरदानी ।
 श्रीदुर्गे महिषासुरमधिनी जय जगदंब भवानी ॥

परंतु हा शिव काय किंवा विष्णु काय, दोन्ही एकच आहेत असा साक्षात् अनुभव नरहरि सोनारांना आला. म्हणून ते प्रथम पद्मांत सांगतात:-

शिव आणि विष्णु एकचि प्रतिमा ।

देवं कुठं आहे ?

(जानेवारी अंकावरून चालू)

—डॉ. माधवराव दाभाढे.

साधकावस्थेतून जाताजाता संत तुकोबांना जे अनेकविध अनुभव आलेत त्यांचं वर्णन जसंच्यातसं आणि तरीही सरळ सोप्या भाषेत सांगायचं त्यांचं चातुर्य अगदीं अप्रतिम असं आहे. याला दुसरी तोड नाही. या विषयी जितकं बोलावं तितकं थोडंच आहे. याच भक्तिमार्गनिं पुढं पुढं जातां जातां त्यांनी सिद्धावस्था कशी प्राप्त करून घेतली हेही थोडक्यांत अवलोकन करूं या.

ईश्वराचं माहात्म्य तुम्हा सर्वांना सांगण्यासाठीचं आम्हीं या जगात आलों आहोंत, हा विचार संत तुकाराम किती आत्मविश्वासानं सांगतात ते पाहा,

आम्ही वैकुंठवासी । आलो याची कारणासी ।
बोलिले जे ऋषी । साच भावे वताया ॥१॥
झाडू संतांचे मारग । आडरानी भरले जग ।
उच्छिष्टाचा भाग । शेष उरला तो सेवू ॥२॥
अर्थे लोपली पुराणे । नाश केला शब्दज्ञाने ।
विषयलोभी मने । साधन हे बुडविले ॥३॥
पिटू भक्तीचा डांगोरा । कळीकाळासी दरारा ।
तुका म्हणे करा । जयजयकार आनंदे ॥४॥

“आमचं वास्तव्य वैकुंठात आहे. परंतु तुम्हाला ईश्वराचं ज्ञान करून देण्यासाठी आम्ही या भूतलावर जन्म घेतला आहे. परमेश्वराच्या प्राप्तीसाठी मनुष्याच्या मनात कसा भाव असला पाहिजे हे आम्ही आमच्या वर्तनानं तुम्हाला दाखवून देत आहोत. संतांनी भक्तीचा जो मार्ग दाखविला त्या मार्गात काटेकुटे आणि दगडधोडे पडल्यामुळं लोक आडरानात भटकत आहेत. संतवाणीवर विश्वास ठेवणं आणि संतांनी सांगितलेल्या सिद्धांताप्रमाणं आचरणं करणं म्हणजेच संतांचा प्रसाद ग्रहण करणं होय. सध्या पुराणात सांगितलेल्या कथातील गर्भित अर्थ लोकांना कळेनासा झाला आहे. कारण वाचाळ लोक बडवड करण्यातच धन्यता मानीत आहेत. विषयांच्या लोभानं वागणारेच बहुत झाल्यामुळं परमेश्वर प्राप्तीचं साधन लोकांना दिसेनासं झालं आहे. म्हणूनच भक्तीचा डांगोरा पिटण्यासाठी, कळीकाळालाही दरारा बसविण्यासाठी आणि पांडुरंगाचं गुणगान करण्यासाठी आम्ही जन्म घेतला आहे.”

संत तुकोबा सांगतात की जेव्हा जेव्हा दुःखीकष्टी लोकांना कुणाचा आधार
रहात नाही तेव्हा तेव्हा आम्ही या भूतलावर जन्म घेतो. ते म्हणतात,

मागे बहुता जन्मी । हेची करीत आलो आम्ही ।

भवताप श्रमी । दुःखी पीडले निवृत्या ॥१॥

गर्जू हरीचे पवाडे । मेळदू वैष्णव बागडे ।

पाझर रोकडे । काढू पाषाणामध्ये ॥२॥

भावशुद्ध नामावळी । हर्षे नाचू पिटू टाळी ।

घालू पायातळी । कळीकाळ त्या बळे ॥३॥

काम क्रोध बंदीखानी । तुका म्हणे दिले दोन्ही ।

इंद्रियांचे धनी । आम्ही ज्ञालो गोसावी ॥४॥

“संसारात असतांना दुःखानं गांजलेल्या लोकांना खन्या सुखाचा मार्ग दाखविण्या-
साठी आम्ही पूर्वीसुद्धा अनेकवेळा मनुष्यदेह धारण केलेला आहे. आम्ही हरीचं
गुणगान गातो आणि वैष्णवभक्तांना एकत्र आणतो. शुद्ध भावभक्तीच्या जोरावर
आम्ही फत्तरामध्ये सुद्धा पाझर काढू असा आम्हाला विश्वास वाटतो. शुद्ध भावानं
आम्ही भगवंताच्या नामाचं स्मरण करीत आहोत. गात आहोत, टाळया वाजवीत
आहोत, आणि आनंदानं बेहोष होऊन नाचत आहोत. म्हणूनच काम आणि क्रोध
यांना आम्ही बंदिस्त केलं आहे. आमची सर्व इंद्रियं आमच्या ताव्यात आहेत आणि
आम्ही त्यांचे स्वामी आहोत.”

एवढंच नव्हे तर प्रत्यक्ष परमेश्वरानंच आपल्याला निरोप सांगण्यासाठी मला
पुढं पाठवलं आहे असं संत तुकोबा पुढील अभंगात सांगतात.

सेवितो हा रस वाढितो आणिका । घ्यारे होऊ नका रानभरी ॥१॥

विटेवरी ज्याची पाऊले समान । तोची एक दानशूर दाता ॥२॥

मनाचे संकल्प पाववील सिद्धी । जरी राहे बुद्धी याचे पायी ॥३॥

तुका म्हणे मज धाडिले निरोप । मारग हा सोपा सुखरूप ॥४॥

“हे लोक हो ! विटुलाच्या भक्तीचा रस मी स्वतः सेवन करीत आहे आणि
हाच रस तुम्हालाही सेवन करायला देत आहे. तुम्ही रानभरी होऊ नका म्हणजे
उगीचच रानावनात वणवणवणवण हिडू नका. कारण विटेवर ज्याची गोजिरवाणी
पावलं शोभून दिसत आहेत तोच एक पांडुरंग खरोखर दानशूर असा आहे. जर या
भगवंताच्या ठिकाणी आपली दृढ निष्ठा असली, तर तो आपले सर्व संकल्प पूर्ण करतो.

आणि त्याच्याच कृपेन आपल्या सर्व सदिच्छा सिद्धीस जातात. हा निरोप तुम्हाला सांगायला प्रत्यक्ष पांडुरंगानंच मला या ठिकाणी मुद्दाम पाठवलं आहे. हा विडुल-भक्तीचा मार्ग खरोखरच फार सोपा आहे. या मार्गनिं तुम्ही गेलात तर तुम्ही परमेश्वरापर्यंत जाऊन पोचाल हे मी तुम्हाला अनुभवानं सांगत आहे.” असं संत तुकाराम महाराज मोठ्या कळकळीनं सांगतात.

वेदांचा खरा अर्थ आम्हा भक्तांनाच काय तो समजतो. तो इतरांना कसा समजणार? हमाल डोक्यावरून ओङां वाहून नेतो. त्या ओङ्याच्या आत काय आहे हे त्याला ठाऊक असतं का? तसंच ज्ञानाची घमेंड करणाऱ्यांना वेदांचं अंतरंग कधीतरी समजू शकेल का? तो अभंग तर पाहा —

वेदांचा तो अर्थ आम्हासीच ठावा। येरांनी वहावा भार माथा ॥१॥
खादल्याची गोडी देखिल्यासी नाही। भार धन वाही मजूरीचे ॥२॥
उत्पत्ती पाळण संहाराचे निज। जेणे नेले बीज त्याचे हाती ॥३॥
तुका म्हणे आम्हा सापडले मूळ। आपणची फळ आले हाता ॥४॥

या अभंगात स्वामी तुकोबा सांगतात की वेदांचा अर्थ अहंभावी माणसांना काय समजणार? तो तर आम्हा भक्तांनाच कळतो. मजूर साखरेचं पोतं पाठीवरून घेऊन जातो. ते कशासाठी? तर हमाली मिठावी म्हणून. तेव्हा त्या पोत्याच्या आत कोणती वस्तू आहे हे त्या मजुराला कसं समजणार? एखादा खाण्याचा पदार्थ दुरून पाहिला म्हणजे आपलं पोट भरतं का? तो खायचा पदार्थ प्रत्यक्ष खाल्यानंच त्याची चव कळते की नाही? तृप्तीचा ढेकर आपण पोटभर जेवल्यानंतरच देतो ना? या विश्वाची उत्पत्ती, या विश्वातील सर्व प्राणिमात्रांचं पालनपोषण आणि या विश्वाचा संहार या सर्व गोष्टींचं ज्ञान आम्हाला झालेलं आहे. या खण्या ज्ञानाचं जे बीज आहे आणि त्या बीजापासून जे फळ तयार झालं आहे ते, अशा या दोन्ही वस्तू आम्हाला प्राप्त झाल्या आहेत.

स्वामींना सांगायचं आहे की वेदांचं निव्वळ पाठांतर करून ब्रह्मज्ञान समजणार नाही. त्या साठी पांडुरंगाची निष्ठापूर्वक भक्ती करण, कोणताही प्रसंग आला तरी भक्ती करण्याच्या क्रमात खंड पडून देण, आपलं मन भगवंताला अर्पण करण, आपल्या अंतकरणात त्या अनंताशिवाय अन्य विचाराला थारा न देण आणि आपल्या जीवनातील सर्व विचार आणि सर्व कृती पांडुरंगाच्याच कृपेचं फळ आहे असं समजणं याला जीवनात फार फार महत्त्व आहे. आणि या शिवाय बाकीचं सर्वकाही व्यर्थ आहे. भगवंताचं स्मरण न ठेवता मनात आलेला विचार, आपण जे काही बोलतो ते आणि आपण जी काही कृती करतो ती या सर्व गोष्टी फुकट आहेत. थोडक्यात म्हणजे ज्या विचारात

‘रामाचं’ स्मरण नाही, ज्या बोलण्यात ‘रामाचा’ उच्चार नाही आणि ज्या कृतीला ‘रामाचा’ स्पर्श नाही त्या सर्व गोष्टी फुकट आहेत. म्हणून भगवंताचं स्मरण करणं हेच काय ते भक्तीचं मर्म आहे आणि हे मर्म फक्त हरीभक्तालाच काय ते समजतं, उमजतं आणि त्याच्याच कृतीत उतरतं.

स्वामी तुकोबा सांगतात की मी जे काही आपल्यासमोर बोलत आहे ते मी बोलत नसून प्रत्यक्ष पांडुरंगच बोलत आहे. तेव्हा तो अभंग ऐका.—

नेणे अर्थ काही नव्हती माझे बोल। विनवितो कोपाल संत झणी ॥१॥

नव्हती माझे बोल बोले पांडुरंग। असे अंगसंगे व्यापूनीया ॥२॥

मज भूढा शक्ती कैचा हा विचार। निगमादिका पार बोलावया ॥३॥

रामकृष्णहरी रामकृष्णहरी। बोबड्या उत्तरी हेची ध्यान ॥४॥

तुका म्हणे गुरुकृपेचा आधार। पांडुरंगे भार घेतला माझा ॥५॥

“हे लोकहो ! मी जे काही आपल्यासमोर बोलत आहे ते मी बोलत नसून प्रत्यक्ष परमेश्वरच मजकडून वदवीत आहे. मी असं म्हटलं म्हणून हे सज्जनांनो ! आपण राग धरू नका. मी आपल्याला खरंच सांगतो की तो पांडुरंगच माझ्या मुखातून बोलत आहे. त्या भगवंतानंच माझं शरीर व्यापलं आहे. त्यामुळं मला वेगळं अस्तित्वच नाही. तसं पाहिलं तर मला स्वतःला काय ज्ञान आहे ? वेदांचा खरा अर्थ सांगायची शक्ती माझ्यामध्ये कुठं आहे ? मी फक्त रामकृष्णहरी रामकृष्णहरी या देवाच्या नामाचा सारखा उच्चार करीत आहे. हां, एक गोष्ट मात्र मला सिद्ध झाली आहे. आणि ती म्हणजे माझ्या गुरुची मजवर कृपा आहे. ईश्वरानंच माझा सर्व भार घेतला आहे.”

अशी अवस्था प्राप्त झाल्यामुळं संत तुकोबांचे विचार, त्यांचं बोलणं आणि त्यांची कृती पांडुरंगमय बनून गेली होती. म्हणून त्यांना सतत परमेश्वराची संगत लाभली होती. ते परमेश्वररूप बनून गेले होते. म्हणूनच सद्गुरु, संत आणि स्वामी तुकोबा सांगतात —

गोडपणे जैसा गूळ। तैसा देव झाला सकळ ॥१॥

आता भजू कोणे परी। देव सबाह्य अंतरी ॥२॥

उदका वेगळा। नव्हे तरंग निराळा ॥३॥

हेम अलंकार नामी। तुका म्हणे तैसे आम्ही ॥४॥

“गूळ म्हटला की तो गोड असणारच. म्हणजे गूळ आणि गोडपणा या दोन्ही गोष्टी अभेद्य अशा आहेत. त्या प्रमाणं आम्ही म्हणजेच पांडुरंग आणि पांडुरंग म्हणजेच आम्ही, अशी स्थिती झालेली आहे. त्यामुळं आता विठ्ठलाची भक्ती तरी कशी करावी? कारण माझां सर्वं अंग आतून आणि बाहेरून विठ्ठलानंच व्यापून टाकलं आहे. पाणी आणि पाण्यावर आलेले तरंग एकच असतात. सोनं आणि सोन्यापासून केलेले दागिने यातही फरक नसतो. त्या प्रमाणं परमेश्वर आणि मी असे आम्ही दोघे एकच झालो आहोत.”

आणखी एका ठिकाणी आपण कसे आनंदमय झालो आहोत याचं वर्णन संत तुकोबांनी कसं केलं आहे ते पाहा.

धन्य दिवस आजी डोळीया लाधला। आनंद देखिला धरणीवरी ॥१॥

धन्य झाले मुख निवाली रसना। नाम नारायणा घोष करी ॥२॥

धन्य हे मस्तक सर्वांगा शोभले। संतांची पाऊले लागताचि ॥३॥

धन्य याची पंथे चालती पाऊले। टाळीया शोभले कर दोन्ही ॥४॥

धन्य तुका म्हणे आम्हासी फावले। पावलो पाऊले विठोबाची ॥५॥

स्वामी तुकाराम सांगतात की आज मला मोठी धन्यता वाटत आहे. माझ्या डोळ्यांना या धरणीवर सर्वदूर आनंद दिसत आहे. माझी रसना शांत झाली आहे आणि माझ्या मुखात हरीचं नाम स्थिर झालं आहे. म्हणूनच मी मोठ्या आनंदानं हरीनामाचा घोष करीत आहे. कारण आज मला संतांचे चरण प्राप्त झाले आहेत. त्यांच्या चरणावर मी माझां मस्तक ठेवल्यामुळं मला मोठी धन्यता वाटत आहे. मी या मार्गानं पुढं चाललो आहे. त्यामुळं मला मोठा आनंद वाटत आहे. या विठ्ठलाचे चरण प्राप्त झाल्यामुळं मी खरोखरच धन्य धन्य झालो आहे.

आता हा आणखी एक अभंग अंतःकरणापासून अवलोकन करा.—

सर्वपक्षी हरी साहृ सखा झाला। ओल्या अंगणींच्या कल्पलता ल्याला ॥१॥

सहज चाली चालता पायवाटे। चितामणी समान होती गोटे ॥२॥

ऐसे हरीभक्तांचे ज्ञान महिमान। अतर्क्यं तयांचे दुर्लभ दर्शन ॥३॥

तुका तरी सहज बोले वाणी। त्याचे घरी वेदांत भरे पाणी ॥४॥

संत तुकोबा सांगतात की सर्वतन्हेनं ईश्वर सहाय्य करीत असल्यामुळं अंगणात जणृकाही कल्पलताच लागल्या आहेत. आम्ही वाटेनं चालू लागलो म्हणजे रस्त्यातल्या लहानलहान गोट्यांना आमच्या पायांचा स्पर्श होताच त्यांचे चितामणी वनत आहेत. असे आम्ही हरीचे भक्त आहोत आणि आमच्या ज्ञानांचं महिमान खरोखरच अतर्क्य आहे. आमचं दर्शन हे सुद्धा दुर्लभ आहे. अहो! आम्ही सहजासहजी जे बोलतो ती वेदवाणीच असते. कारण आमचा महिमा असा की वेदवाणी आमच्या घरी पाणी भरीत आहे.

आपण संतवाणीवर विश्वास का ठेवावा ? याचं उत्तर देण्यासाठी ही इतकी चर्चा आपल्या समोर केली. कारण विश्वास ठेवून वर्तन करणं याला जीवनात फार मोलाचं स्थान आहे. म्हणून संतवाणीवर विश्वास वाढायला या वरील चर्चेमुळं वाचकांना मदत होईल असा मला भरवसा वाटतो.

'देव कुठं आहे ?' या प्रश्नाचं उत्तर संत ज्ञानदेव किती समर्पक शब्दात देतात तेही दाखवितो. ज्ञानेश्वरीतील ९ व्या अध्यायातल्या ३०० ते ३०६ या सात ओव्या इथं मुद्दाम उधृत करतो. या ओव्या वाचकांनी पुन्हा पुन्हा अवलोकन कराव्यात असं सांगावसं वाटतं.

म्हणोनि अर्जुना मी नसे । ऐसा कवण ठावो असे ।

परी प्राणीयांचे दैव कैसे । जे न देखती माते ॥३००॥

तरंग पाणीयेवीण सुकती । रशमी वातीवीण न देखती ।

तैसे मीचि मी ते नव्हती । विस्मो देखें ॥३०१॥

हे आंत बाहेरी मिया कोंदले । जग निखळ माझेचि ओतले ।

को कैसे कर्म तया आले । जे मीचि नाही म्हणती ॥३०२॥

परी अमृत कुहा पडिजे । का आपणयाते कडे काढिजे ॥

ऐसे आथी काई कीजे । अप्रासासी ॥३०३॥

ग्रासा एका अन्नासाठी । अंध धावताहे किरीटी ।

आढळला चितामणी पाये लोटी । आंधळेपणे ॥३०४॥

तैसे ज्ञान जै सांडुनी जाये । तै ऐसी ही दशा आहे ।

म्हणोनि कीजे ते केले नव्हे । ज्ञानेवीण ॥३०५॥

आंधळेया गरुडाचे पांख आहाती । । ते कवणा उपेगा जाती ।

तैसे सत्कर्मचि उपखे ठाती । ज्ञानेवीण ॥३०६॥

महाराष्ट्राची माऊली संत ज्ञानेश्वर सांगतात की हे अर्जुना ! या विश्वात मी नाही असं एकतरी ठिकाण दाखविता येईल का ? परंतु या अज्ञानी लोकांचं दैव किती उफराटं आहे की जे मलाच पाहू शकत नाहीत. आता याला काय म्हणावं ? पाणी नसलं तर तरंग तरी कसे असतील ? सूर्य पाहायला काय दिव्याची वात पेटवायला पाहिजे ? त्या प्रमाणं या सर्व विश्वाला मीच व्यापलेलं असतांना हे लोक मला ओळखू शकत नाहीत, हे आश्चर्य नाही का ? खरं म्हणजे हे विश्व आतून वाहेहून मी व्यापलेलं आहे. हे विश्व माझां स्वरूप आहे. असं असूनसुद्धा या अज्ञानी लोकांची काय कर्मगती की ते मलाच नाही म्हणून म्हणतात. अरे अर्जुना ! समजा कुणी अमृत असलेल्या आडात पडला. तर त्यानं त्या अमृताचा अव्हेर करून मुद्दाम काठावर येऊन बसण्यात काय अर्थ आहे ? जी गोप्ट मिळायला फार अवघड आहे, ती जर सहजासहजी मिळत असली तर तिला नको का घ्यायला ? अन्नाच्या एका घासासाठी

आंधळा मनुष्य सारखा दारोदार हिडत आहे. आणि अशा मनुष्याला चितामणी मिळाला तर त्यानं त्या चितामणीला दूर लोटून द्यावं का? म्हणून मी म्हणतो की माझं ज्ञान तू करून घे. हे ज्ञान करून घेण ही तशी सोपी गोष्ट आहे. परंतु खन्या ज्ञानाशिवाय कोणतीही गोष्ट करणं व्यर्थच नाही का? अरे अर्जुना! आंधळचा गळडाला पंख असून त्यांचा त्याला काय उपयोग? त्या प्रमाणं मनुष्यदेह धारण केल्यानंतर माझं खरं ज्ञान प्राप्त करून न घेण म्हणजे आंधळेपणानंच वागण्यासारखं नाही का? अशा ज्ञानहीन मनुष्याच्या जगण्याला काय अर्थ आहे?

अणि ज्ञानेश्वरीतील नवव्या अध्यायाच्या पहिल्याच ओवीत संत ज्ञानदेव सांगतात-

तरी अवधान एकले दीजे । मग सर्वं सुखासी पात्र होईजे ।
हे प्रतिज्ञोत्तर माझे । उघड आइका ॥१॥

संत ज्ञानेश्वर श्रोत्याना सांगतात की हे स्त्रीपुरुषांनो! आपण माझं म्हणणं अंतःकरणापासून ऐका. कारण ऐकण्याएकण्यातही फरक असतो. म्हणून मी मुहाम सांगतो की आपण अगदी लक्ष देऊन माझं म्हणणं ऐका. जर आपण असं केलंत तर सर्वं सुख तुम्हाला प्राप्त होईल. हे मी आपणाला प्रतिज्ञापूर्वक सांगत आहे.

आपण माझं म्हणणं श्रद्धापूर्वक ऐकलं तर हल्लुहल्लु तुमची निष्ठा वाढत जाईल. आणि निष्ठा वाढली म्हणजे मग तुमचा भक्तीचा मर्ग निश्चित होईल. आणि मग या मार्गानं तुम्ही मोठ्या विश्वासानं चालू लागाल.

जैसी वर्षकाळी सरिता । चढो लागे पंडुसुता ।
तैसी नित्य नवी भजता । श्रद्धा दिसे ॥

पावसाळ्यात नदीचं पाणी वाढतच असतं. त्या प्रमाणं नित्य नियमानं आणि निष्ठेन भक्ती केली म्हणजे श्रद्धा आपोआपच वाढते. असं संत ज्ञानेश्वरांनी आपल्याला आत्मीयतेनं सांगितलं आहे. म्हणून आपण संतवाणीवर विश्वास ठेवायला पाहिजे.

श्रीगोंदवलेकर महाराज

लेखांक : २ रा

लेखक : पु. मु. अवे.

गुरुशोधार्थ गृहत्याग

इनामदारांच्या वाड्यापासून जराशा अंतरावर गांवचे मारुति मंदिर आहे. तेथें वरचेवर बैरागी, गोसावी, वारकरी, रामदासी वर्गेरे वस्तीला येत. श्रीमहाराज त्यांची आवर्जून गांठ घेत आणि भगवंताविषयीं अनेक प्रश्न विचारीत. एकदा एक बूढ्हा रामदासींना एकटे गांठून त्यांनी विचारले, “तुम्ही हा वेष कशासाठीं घेतला?” रामदासी म्हणाले, “बाळ, देवाचे दर्शन व्हावें म्हणून, आणि तें होण्यास सद्गुरुची भेट व्हावी अशी तळमळ मला लागली आहे. म्हणून मी सद्गुरुंच्या शोधार्थ असा गांवोगांव फिरत आहें.”

झालें. श्रीमहाराजांच्या मनानें घेतलें की आपल्यालाहि भगवंत पाहिजे आहे व तो योग्य गुरुवांचून मिळणार नाहीं; तेव्हां आपणही त्यांच्या शोधार्थ असेंच गांवोगांव फिरलें पाहिजे. या एकाच विचारानें त्यांचें चित्त इतके भरून गेले कीं त्यांना इतर कांहीं सुचेनासें झालें. अहोरात्र हा एकच विचार त्यांच्या मनांत थैमान करीत होता कीं गुरुच्या शोधाकरितां आपल्याला कोणत्या उपायानें घर सोडतां येईल. घरांत वडील मंडळींना हें सांगितलें तर उलटें आपल्याला जाचक बंधनच होणार. पण यासाठीं आपल्या जिवलग मिळांचें नक्की सहाय्य मिळेल असें ठरवून त्यांनीं आपला विचार आपला चुलत भाऊ दामोदर व म्हासुर्णेकर शास्त्र्यांचा मोठा मुलगा वामन यांना सांगितला; व याचा कानास कोन लागणार नाहीं याची प्रथम त्यांना देवाची शपथ घेण्यास सांगितलें. “गण्डबुवा कधींच चुकणार नाहीं” अशी दोघांनाही खात्री होती म्हणून त्यांनीं वरोबर येण्याचे श्रीमहाराजांना कबूल केलें आणि तेथेंच प्रयाणाचा तपशील पुरा करून सद्गुरु शोधार्थ गृहत्यागाची मुहूर्तमेढ रोवली गेली! ठरत्या प्रमाणे एका भल्या पहाटे हें बटुक्य गोंदवल्याहून मार्गस्थ झालें! दुपारी मधुकरी करून गांवातल्या मारुतीच्या मंदिरांत विश्रांति घेतल्यावर सायंकाळीं पुढच्या गांवाचे मारुतिमंदिर निद्रा घेण्यास गांठावयाचें. तेथें स्नान-संध्या नदी-ओढचावर करावयाची व धुतलेला एकच सद्रा आणि लंगोटी नेसून पुढचा मार्ग धरावयाचा असा क्रम करीत कोल्हापूर आले. प्रथम श्रीअंबामातेचें दर्शन घेतलें. श्रीमहाराजांनीं अंबाबाईची मनोमन प्रार्थना करून मार्गात क्षेम, आरोग्य व सद्गुरुची भेट व्हावी असा वर मागितला आणि जवळच्या धर्मशाळेत मुक्काम केला. सदरा, लंगोटी व कानांत भिकबाळी असलेल्या शांत-तेजस्वी मुखाच्या गोच्यापान बटूकडे, कोण जाणे कां तें, येणाऱ्या जाणाऱ्याचें विशेष लक्ष वेधलें जाई. कोणी भक्तिभावानें मिठाई, फळे किंवा दक्षिणा

पुढे ठेऊं लागले, तर कोणी हार घालून नमस्कार करूं लागले. असेच दोन—एक दिवस गेले. पण कोणीहि त्यांची चौकशी केली नाही कीं त्यांनाहि कोणा साधूचें दर्शन झालें नाहीं. दामू एवढ्यानेचं कंटाळला आणि गोंदवत्यास परत जाण्याची श्रीमहाराजांची परवानगी घेऊन निघालासुळां !

श्रीमहाराज गेल्याच्या दिवशीं गीतामाई नित्याप्रमाणे कामांत होत्या. मुलाबद्दल कांहीं वाटण्याचें कारणच नव्हते. मध्यान्हीं श्रीपांडुरंगाला रावजींनी नैवेद्य समर्पण केला तरी गणू घरांत दिसला नाहीं. तेव्हां मात्र सगळ्यांच्या तोंडचें पाणी पळाले ! इतक्यांत दामू व वामन हेसुळां नाहींत असें कळले. सगळ्या गांवभर मुलांचा शोध चाललाच होता, पण कोणीहि सांपडले नाही ! तिसन्या प्रहरपर्यंत सासू—सासन्यांच्या तोंडांत पाण्याचा थेंब गेला नव्हता. म्हणून गीतावाईने त्यांना अळे—बळे पानावर बसवले. पंतांनी तर विठोवाला सांकडे वातले. एकटे रावजी मनांत स्वस्थ होते. त्यांनी नक्की जाणले कीं मुले कुठेतरी गांवाच्या बाहेर गेलीं आहेत. तब्बल अकरा दिवसपर्यंत तीर्थाशिवाय पाण्याचा देखील थेंब पोटांत नसल्यामुळे व भोवळ आणणाऱ्या काळजीमुळे गीतामाईचा सुकुमार देह अगदीं फिकट झाला. रडून रडून डोळे तर मृठीयेवढे सुजले, तरी पण तोंडाने श्रीरामाचा धावा व हाताने कामाचा उपसां त्यान करून सांगणार कोणाला ? वाराव्या दिवशीं अचानक सकाळीच दामू घरीं आला आणि त्याने गणू व वामन दोघेही कोल्हापूरला अंबाबाईच्या देवळांत सुखरूप आहेत व त्यांच्या खाण्यापिण्याचे मुळीच हाल नाहींत असें सांगितले, तेव्हां कुठे माउलीला जरासें बरें वाटले. दुसन्या दिवशीं दोन-चार माणसे घेऊन रावजी कोल्हापुरास निघाले.

दामू गेल्यावर दोन दिवसांनी श्रीमहाराजांनी पुढे जाण्याच्या हेतूने धर्मशाळा सोडून ते व वामन निघाले. त्यांच्या मागृन एक भिकारी पोटाला मागत येत होता. श्रीमहाराजांनी त्याला पुण्यकळदां सांगितले, पण तो आपला येतच होता. तेव्हां श्रीमहाराजांनी आपल्या कानांतील भिकवाळी खसकत् ओढून त्याच्या हातावर टाकली व रक्त टिपीत ते वामनासह चालू लागले. इतक्यांत समोरून येणारी एक घोडा-गाडी त्यांच्या जवळ थांबली व आंत बसलेल्या सरदारी पुरुषाने श्रीमहाराजांना बोलावून चौकशी केली. वामनाने सर्व हकीकत सांगितल्यावर सरदाराने त्यांना गाडींत घेतले व देवीचे दर्शन करून त्यांना घरीं नेले. ते होते राजगुरु वंशांतील विद्यमान पुरुष. यांच्या पूर्वजांनी राजघराण्यावर विशिष्ट कृपा केल्यामुळे राजगुरुंना चांगलीच जहागीर मिळाली होती. या विद्यमान पुरुषाला त्याच्या उतार वयापर्यंत संतति नसल्यामुळे त्याने दत्तक घेण्याचें निश्चित केले होतें आणि एखादा लहान वयाचा, सुदृढ, कुलशीलवान् व राजलक्षणी मुलाच्या शोधात ते होते. श्रीमहाराजांना पाहतांच आपले मनोरथ या मुलाकडून परिपूर्ण होतील असें त्यांचें मन सांगू लागले आणि त्यांच्या ध्येयाची हकीकत ऐकून तर त्या सात्त्विक पुरुषाने श्रीमहाराजांना दत्तक घेण्याचा मनःसंकल्प च

केला. घरीं आल्यावर त्यांनी कुटुंबास आपला हेतु हर्षनिर्भर होऊन सांगितला. श्रीमहाराजांना सर्व राजोपचार सुरु झाले, पण विचाऱ्या वामनची पत्रावळ व घोंगडी कांहीं सुटली नाहीं. तोहि आतां कंटाळला व श्रीमहाराजांना विचारून गोंदवल्यास जाण्यास निघाला. वाटेंतच त्याला रावजीं भेटले. त्यांना त्याने गणूचा ठावठिकाणा सांगितला व आपण पुढे चालूं लागला. रावजी शोध करीत राजगुरुंच्या घरीं आले. बडिलांना पाहतांच श्रीमहाराजांनी साष्टांग नमस्कार घातला व त्यांनी गणूला उचलून पोटाशीं धरले. राजगुरु दंपतीने रावजींची अनेक प्रकारे मनधरणी केली, पण ते जेव्हां ऐकेनात तेव्हां मोठ्या कष्टाने त्यांना गणूस परत नेण्याची परवानगी दिली व उभयतां पुष्कळ दूरवर निरोप देण्यास पायीं आले.

विवाह

श्रीमहाराजांचे नित्याचे जीवन पुन्हां सुरु झाले, पण त्यांना मुळींच चैन पडेना. ते आतां मोकळेपणाने वागत नव्हते - बाळ मित्र भेटले तर थोडीशी थट्टा मस्करी होई, पण अगदीं नेमस्त. उत्तर रात्रीपर्यंत ते देवघरांत ध्यानस्थ बसत व एकसारखे रामनाम घेत. पंतांच्या नजरेतून हें सुटले नाहीं. त्यांनी असा विचार केला कीं या मुलाची लक्षणे देवाच्या भक्तीचीं आहेत. तेव्हां याला प्रपंचाचा कोलदांडा जर अडकवला नाहीं तर कुठें तरी विरक्तपणे हा रानविनांत आपले आयुष्य कंठील व हातचा जाईल. म्हणून याचे लग्न केले तर आपसुखेच हा प्रपंचांत रमेल व परमार्थही करील. हा आपला विचार त्यांनीं रावजी व गीताबाईना बोलावून सांगितला व दोघांनाही तो नामी पसंत पडला. लग्न निश्चित केले. खातवळ या गांवीं संभाजी मल्हार गोड्से नांवाचे सज्जन, श्रीमंत व लोकप्रिय कुलकर्णी होते. त्यांचे फार दिवसांपासून इनामदारांच्या नातवाकडे लक्ष ओढले होतें व त्यांचे कुटुंब भागीरथीबाई यांना हा विचार कळल्यापासून त्या नित्य श्रीरामाला या विषयीं प्रार्थना करीत होत्या. पंतांच्या कडची नातवाच्या लग्नाची कुणकुण ऐकतांक्षणींच एक दिवस ते आपल्या आठ एक वर्षांच्या मुलीला घेऊनच गोंदवल्यास आले. मुलगीहि सुस्वरूप, सुशील व अत्यंत समजुतदार होती. मंडळी बैठकींत बोलत असतां श्रीमहाराज सहज तेथें आले. पंतांना जोडा मोठ सुंदर दिसला, आनंद झाला व त्यांनीं संभाजीपंतांना लगेच होकार दिला. पंतांना वाटले कीं आपल्या हातचे हें शेवटचेच कार्य होणार आणि संभाजीपंतांचे तर हें पहिलेच कार्य, शिवाय दोघेही हौशी अन् श्रीमंत. तेव्हां लग्नाची जंगी तयारी होऊन एका सुमुहूर्तविर श्रीमहारांजांचे लग्न झाले. नातसुनेचे नांव 'सरस्वति' ठेवले. आठ दिवसपर्यंत जणुं कांहीं एखादा महोत्सवच चालला होता ! कार्य आटोपल्यावर पंत वोहर घेऊन पंढरीस गेले. नवीन जोडप्याने श्रीपांडुरंगाची महापूजा, अहेर व नैवेद्य केला, उपाध्याय व ब्राह्मण-सुवासिनींस अगदीं तृप्त केले व त्यांची मोठी संभावना केली. पंतांनी नातू-नातसुनेस श्रीवैकुंठाधिपतीच्या चरणांवर घातले आणि स्वतः गद्गदून डंवरल्या नेत्रांनी मनोमन प्रार्थना केली. पंतांची प्रकृति क्षीण होत होती

आणि आतां तर ते स्पष्टपणे जाण्याची भाषा बोलूळ लागले. तेवढ्यांत श्रीमहाराजांच्या आजी राधाबाई थोडासा ताप येऊन गेल्या. पुढे ३-४ महिन्यांनी पंतांनीहि देह ठेवला. गेलीं ५०-६० वर्षे सर्वंध गांव जणुं त्यांचेंच कुटुंब होतें. मृत्युसमयीं त्यांचें वय सुमारे ८५ वर्षांचे होतें. तरी ते आणखी असावेत असेंच सगळ्यांना वाटे! ज्या आदर्श प्रपंचाचा गौरव श्रीमहाराज नेहमीं करीत तसा प्रपंच पंतांचा होता. अशा संसारामध्ये अध्यात्म अत्यंत शुद्ध व पवित्र असते. अशा वातावरणांत श्रीमहाराजांचीं पहिलीं अकरा वर्षे गेलीं.

गुरुशोधार्थ पुनः प्रयाण

रावजी कचेरीच्या कामाव्यतिरिक्त जपांत गढलेले आणि श्रीमहाराज संसार-ऐवजीं ध्यानधारणेतच मग्न झालेले, मग एकटी गीतामाय संसारांत किती व काय काय बघणार? तेव्हां पंतांचा नातवाविषयींचा क्यास सपशेल फसला. श्रीमहाराज विचार करीत कीं या दुर्मिळ नरदेहाचा अधिकार वास्तविक 'विश्वभर' होण्याचा आहे, पण या प्रपंचाच्या कोंडींत अनेकांचे अनेक प्रकारांनीं केवळ दास होण्यांत हा नरदेह फुकट वाया घालवला जात आहे. म्हणून आईला सूचना देऊन व संधि साधून त्यांनीं पुनः प्रयाण केलें. या खेपेस आई-वडिलांनीं शोधाशोध केली नाहीं. एका पांडुरंगावर भार टाकून ते स्वस्थ राहिले.

श्रीमहाराज अंगावर लंगोटी व मधुकरीसाठीं फडके येवढेंच घेऊन बाहेर पडले. नुकतेंच लग्न झालेला, भरलेले घर-दार, माता-पिता आदि मायेची आणि प्रपंचाची बेडी तोडून अवघ्या वाराव्या वर्षी हा सतेज व बुद्धिमान मुलगा विरागी वृत्तीने सद्गुरुच्या शोधासाठी अखंड 'रामनाम' घेत फिरत आहे हें पाहून प्रत्येक साधनी माणसाला अचंबा वाटे. पोटापुरती एक वेळेची मधुकरी मागावी आणि जेथें कोणी संत-सत्पुरुष आहे असें कळे तेथें त्याच्या दर्शनास जावें असा श्रीमहाराजांनी क्रम ठेवला. दर्शन झाल्यावर हा सत्पुरुष कोणत्या भूमिकेवर आहे हें श्रीमहाराजांना संभाषणावरून किंवा त्यानें आपणहून दिलेल्या अध्यात्मज्ञानावरून चटकन् कळे आणि समाधान झालें नाहीं तर ते पुढचा मार्ग धरीत. नुसते या तेजस्वी मूलाकडे बघून किंवा क्वचित् संभाषण होऊन त्या सत्पुरुषासही श्रीमहाराजांची पारमार्थिक भूमिका उमगे आणि आपल्यापेक्षां उच्चतर साधनेला हा पात्र आहे असें ते ओळखत. श्रीमहाराज म्हणत, "भगवंताच्या प्राप्तीचा अगदीं सोपा मार्ग मला आपला शिष्य म्हणून दाखवावा, म्हणजे याच देहांत मला त्याच्याशीं एकरूप होतां येईल; आणि जगराहटीही तोडण्याची निकड वाटणार नाहीं." वहुतेक महात्म्यांनीं त्यांना सांगावें कीं, "जे तुला पाहिजे आहे तें देणारा दुसरा आहे. त्याच्याकडे तुं जा म्हणजे तुझे समाधान होईल."

श्रीमहाराज गोंदवल्याहून निघाले ते कृष्ण-वारणा संगमावरील हरिपूर क्षेत्रांत आले व राधाबाई साधवीचे दर्शन घेतलें. संतांची सेवा, अपार अन्नदान व रामाची इपासना ही त्यांची साधना होती. त्यांच्या भजनांत रामाची मूर्ति डोलत असे.

दोन दिवस श्रीमहाराजांना राहून घेतल्यावर या साध्वीनें अण्णाबुवा या सिद्ध पुरुषाकडे त्यांना मिरजेस पाठविलें. हे जनसामान्यांत वेडे आणि सकामी लोकांना दगड मारणारे व शिव्या देणारे होते.

श्रीमहाराज गेले तेव्हां ते उकिरडचावर बसलेले होते. धांवत येऊन त्यांनी महाराजांना मिठी मारली व “परमात्मा तुझे कल्याण करील” येवढेच बोलून जाण्यास सांगितले.

नंतर सटाण्याला यशवंत महादेव भोसेकर ऊर्फ देव-मामलेदार यांच्या दर्शनाला श्रीमहाराज गेले. काशीच्या एका अधिकारी संन्याशाचे हे गृहस्थाश्रमी गुरु होते. श्रीमहाराजांवर या दम्पतीचे पुत्रवत् प्रेम जडलें व त्यांनी त्यांना पुष्कळ दिवस राहवून घेतलें. एक दिवस मामलेदार म्हणाले, “बाळ, तुला अनुग्रह देण्याचा माझा अधिकार नाहीं.” पुढे श्रीमहाराज काशीला जाते वेळीं वाटेंत यांच्याकडे राहून जात.

स्वामी समर्थाचे दर्शन

तेथून श्रीमहाराज अक्कलकोटला स्वामी समर्थाच्या दर्शनास गेले. ही थोर विभूति होती. स्वामींचे वागणे बहुतेकांशीं पिशाच्चवत् होतें. पण जो भगवंत जोडण्यास आर्त होऊन शरण जाई त्याचें ते निश्चित कल्याण करीत. हे कधीं अवधूत तर कधीं राजविलासांत व तुयाविस्थेंत असत. श्रीमहाराज येण्याच्या दिवशीं पहाटेपासून स्वामी ओरडत होते, “अरे, तो बघ आला; आला रे आला ! कसा माझा बाळ आहे ! याला कुणी बोलाल तर याद राखून ठेवा ! ” महाराज दिसले तेव्हां स्वामींच्या डोळ्यांत प्रेमाचे अश्रु आले. स्वामींनी त्यांना कुशीत घेऊन, ‘माझा बाळ !’ असें म्हणून त्यांच्या पाठीवरून हात फिरविला, डोक्याचे अवघ्राण केले आणि, “तुझे काम माझ्याकडे नाहीं” असा सरळ जबाब दिला. श्रीमहाराज लगेच उठले तेव्हां डाळिंबाच्या दाण्यांनी भरलेले समोरचें ताट त्यांना दिले. त्यांतून प्रसाद घेऊन बाकीचे दाणे श्रीमहाराजांनी वाटून टाकले व निघाले.

माणिक प्रभूंचे दर्शन

तेथून ते हुमणाबादेस माणिक प्रभूंच्या दर्शनास आले. हे जन्मतःच सिद्ध पुरुष होते व साक्षात् श्रीदत्तांनी यांना अनुग्रह दिला होता. हे राजयोगी होते. हे हिंदू व मुसलमान यांना समानतेने परमार्थाच्या मार्गसि लावीत. श्रीमहाराज येण्याच्या दिवशीं गांवाच्या बाहेर बसून ते त्यांची वाट पहात होते. “आज माझा भाऊ येणार आहे. त्याच्यापुढे तुमच्या जेवणाची काय किमत ?” असें म्हणून ते दोनप्रहरीं जेवायलाही गेले नाहीत. श्रीमहाराजांना पाहतांच दोघांनाही भरून आलें. त्यांना दोन दिवस राहून घेतल्यावर, “योग्य वेळीं तुझे काम होईल, “असें सांगून त्यांना निरोप दिला.

नंतर महाराज अबूच्या पहाडांतील एका योग्याच्या दर्शनास निघाले. भर

दिवसा सूर्याचा कवडसाही शिरुं न देणारी गर्दं झाडी आणि सगळचा हिस्त पशूंचा स्वैर सुळसुळाट असूनही श्रीमहाराज निर्भयपणे पहाडांत शिरले आणि दोन अहो-रात्र त्या योग्याच्या गुहेचा शोध करून सरळ आंत गेले. आणखी आंत गेल्यावर त्यांना अंधुकसें दिसूं लागले. योगिराज चबुतन्यावर ध्यानस्थ होते. त्यांना साप्टांग नमस्कार वातला व हात जोडून उमे राहिले. जराशा वेळानें योगिराजानी डोळे उघडले व स्तंभित होऊन श्रीमहाराजांना प्रश्न केला, “बाळ, तू येथें आलास कसा?” “आपल्या दर्शनाच्या तळमळीनें आलो,” येवढेच श्रीमहाराज वोलले. योग्यांनी त्यांना ठेऊन घेतलें व अष्टांग आसनें, प्राणायाम व ध्यान धारणा इत्यादीचा अभ्यास आपल्या समोर करविला आणि भगवंताच्या प्राप्तीसाठी ही उपासना वाढवण्यास सांगून निरोप दिला. पण यानें श्रीमहाराजांचे समाधान झाले नाही म्हणून ते काशीस आले.

काशींतील वास्तव्य

येथें त्यांनी तैलंग स्वामींचे दर्शन घेतले. आईच्या मृत्युमुळे वैराग्य वाणून योगाभ्यासानें यांना पूर्णपद प्राप्त झाले होतें. हे अवधूतवृत्तीनें राहत, महिना महिना मौन पाळीत व देहाच्या सर्व क्रिया या काळांत बंद ठेवीत. यांनी श्रीमहाराजांना कांहीं दिवस आपल्याजवळ ठेवले. त्यांचे भजन व नामस्मरण होत असतां हे कावरेबावरे होत व सारखे अश्रु ढाळीत. एकदां भर दुपारीं गंगेच्या रणरणत्या वाळवंटांत ते पडलेले दिसले म्हणून श्रीमहाराजांनी त्यांना पाठीवर वेऊन घरी आणले. पुन्हा ते त्या वाळवंटांत दिसले व पुन्हां त्यांना पाठीवरून आणले आणि परत त्यांनी जाऊनये यासाठीं दाराला कुलुप लावले. जराशानें पाहतां कुलुप तसेच पण स्वामी वाळवंटांत! त्या ठिकाणी श्रीमहाराजांना आशीर्वद मिळाला: “तुझे काम लौकरच मनासारखे होईल. हिमालयांत जाऊन ये!” या सुमारास काशींतील एका पटशास्त्र व संक्षिप्ता पारंगत अमलेल्या संन्याशाच्या दर्शनास श्रीमहाराज गेले. त्यांना पाहून स्वामींना सहजासहजीं प्रेम आले व आपल्याच आसनावर त्यांना हातीं धरून वसविले. कुशल झाल्यावर स्वामींनी आनंदानें विद्या देण्याचे कवूल करून म्हटले, “बाळ, माझी विद्या शिकण्यास तुला सुमारे अठरा वर्षे लागतील, पण तुझे वय लहान असल्यानें कांहीं अडवण भासणार नाहीं.” श्रीमहाराज म्हणाले, “स्वामीजी, मला तीन दिवसांत सर्व शिकवा. मला जास्त वेळ नाहीं.” हें एकतांत्र स्वामीजींच्या डोळ्यांत पाणी येऊन ते म्हणाले, “बाळ, जी विद्या तुला प्राहिजे आहे ती देणारा गुरु मी नाहीं. तू दुसरीकडे जा.” महाराज जाण्यास उठले तों स्वामींनीच उठून त्यांना नमस्कार केला व प्रेमानें निरोप दिला.

नैमिपारण्य

काशीहून श्रीमहाराज अयोध्येला आले. नैमिपारण्यांत अनेक योगी तपश्चर्या करीत आहेत असें समजल्यावर ते तिकडे निघाले. भर मध्यान्ही मिट्र अंधार, नुसत्या शवासानें सावज खेंचून घेणारे लोळत पडलेले अजगर, दोन फण्यांचे व अंगावर वीत वीत केस असलेले इतस्तत: खेळणारे नाग, मोठमोठे पट्टचे वाघ व लांडगे यांनी ते

अरण्य नुसते खचून भरलेले होते. अशा स्थितींत श्रीमहाराज निर्धास्तपणे बर्फाविरून एका लंगोटीनिशीं मार्ग चालत होते. त्यांना पाहातांच हे प्राणांतक प्राणी त्यांची वाट मोकळी करीत होते. बर्फाविर गोठून पडलेल्या वनगायीच्या दुधांत भाजलेला कंद भिजवून ते दूध ते पीत. यानें एकवीस दिवस भूक लागत नसे. त्यांनी पुष्कळ मोठ मोठे अधिकारी तपस्वी पाहिले. एका मोठ्या गुहेत त्यांना एक धुनी दिसली म्हणून ते आंत शिरले. धुनी भोवतीं सात आसने होतीं. त्यांत एक रिकामे होते. श्रीमहाराज सरळ धुनीजवळ जाऊन त्यांनीं साष्टांग नमस्कार घातला. इतक्यांत एका तपस्व्यानें डोळे उघडले व त्यांच्याकडे पाहून रिकाम्या आसनाकडे बोट दाखविले आणि ध्यान लावले. श्रीमहाराज त्यावर बसले व डोळे मिटून ध्यानांत तल्लीन झाले. एक महिना तेथें राहून ते पुन्हां गुरुशोधार्थ भ्रमण करूं लागले.

परमहंसांचा आशीर्वाद

नैमित्यारण्यांतून श्रीमहाराज बंगालमध्ये आले. तेथें त्यांना तंत्रशास्त्रांत निष्णात असलेल्या व्यक्ती आढळल्या, पण आत्मज्ञानी कोणी भेटला नाहीं. पूर्व बंगालमध्ये एक भक्त आढळला. भगवंताचें नाम त्याच्या कानावर पडलें कीं सर्व शरीर शहारून तो कावराबाबरा होई व सगळीकडे शोधक दृष्टीनें पाहूं लागे. एक आठवडा त्याचे संगतींत गेल्यावर महाराज श्रीरामकृष्ण परमहंसांचे दर्शन घेण्यासाठीं दक्षिणेश्वरीं निघाले. ते कलकत्याला गेले आहेत असें तेथें कळल्यावर परत कलकत्याकडे चालूं लागले तों वाटेंतच त्यांचे दर्शन घडले. रस्त्यावरच श्रीमहाराजांनी त्यांना साष्टांग नमस्कार घातला. परमहंसांनीं उचलून त्यांना पोटाशीं धरलें व म्हणाले, “तू स्वतःचा खून कर.” मग त्यांनी आशीर्वाद देऊन त्यांना निरोप दिला.

बंगालमधून श्रीमहाराज मग दक्षिण हैद्राबाबाकडे रवाना झाले. एका सायंकाळीं नदीच्या काठावर एकांत स्थळीं बसून ते विचार करूं लागले कीं, “आपण गुरुशोधार्थ उत्तर भारतभर फिरलों. परमपदाला पोंचलेल्या महात्म्यांनीं, ‘तुझे काम करणारा निराळा आहे, पण काम होईल आणि मनाजोरों होईल’ असा फक्त आशीर्वाद दिला, पण अद्याप कांहीं काम झालें नाहीं. तेव्हां आतां दक्षिण भारतांत बघूं.” असा विचार चालू झाला तोंच श्रीसर्वायातले श्रीरामकृष्ण प्रकट झाले. श्रीमहाराजांनी यांना साष्टांग नमस्कार घातला तेव्हां ते म्हणाले, “बाळ, येहळेगांवच्या तुकारामचैतन्यांकडे जा. तेथें तुझे पूर्ण समाधान होईल.” असें सांगून ते अदृश्य झाले.

ज्या ज्या महात्म्यांचे श्रीमहाराजांनीं दर्शन घेतलें त्या सगळचांना अत्यंत आर्त भावनेने त्यांनीं आपला हेतु त्यांच्या चरणकमळीं सादर केला होता; परंतु त्या सर्वांनीं श्रीमहाराजांना आशीर्वाद देऊन अन्य महात्म्यांकडे पाठविले व आपल्याकडे नसती अपाळता घेतली याचें कारण ते द्रष्टे होते म्हणून! कोणत्या मुमुक्षूला कोणी, कोणत्या स्थळी व कोणत्या काळीं उपासनेचा कोणता मार्ग प्रकाशित करावा हें नियतीनेंच त्याच्या जन्मकाळीं नियमित केलेले असते. त्याचें उल्लंघन ते कसें करूं शकणार होते? असो. आता श्रीतुकारामचैतन्यांच्या भेटींत काय घडले तें पुढील लेखांत पाहूं.

विद्यार्थ्यांची वळवळ

(विनोदी दृष्टिक्षेप)

— द. शं. टिपणीस.

(हा अंगरखा कोणाही वळवळचाला फिट होईल.)

यालाच विद्यार्थ्यांची वळवळ म्हणतात. चळवळीला ध्येय असते. स्वस्था बसवत नाही म्हणून लहान मुले बसल्या जागीच चळवळ करतात, तशी ही चळवळ. ध्येय नसलेली. ना सुकाणू ना शीड. जशी लाट येईल तसे हेलकावे खायचे. तिच्या तालावर नाचायचे. तिच्यात शिरावयाचे. एक बाजू घेऊन धमाल उडवायची. ती ओसरली कीं दुसरी बाजू पकडावयाची. अशी चालते ही वळवळ. शहरात कुठे कांहीं घडले कीं विद्यार्थी गर्दी करतात. अन्याय आहे असे समजतात. मग घेराव, मोर्चा, संप आदि वळवळी चालू. तारुण्याला 'रोमान्स' पाहिजे असतो, असं शास्त्र आहे. यामुळे अशा वळवळी झाल्या तर नवल नाही. एखाद्या घराला आग लागली कीं लांब लांबून लोकधावत येऊन गर्दी करतात. आणि ही गर्दी करते काय? तर नुसती वळवळ. ही गर्दी आणि फायर ब्रिगेडचे लोक यांच्यात जो फरक आहे तोच फरक विद्यार्थी चळवळ व स्वातंत्र्यादि इतर चळवळी यांत आहे. इतर चळवळींना ध्येय असते, व त्यानुसार योजनावद्द आखणी केलेल्या कार्यक्रमाप्रभाणे कार्य चालू असते. याचा अभाव विद्यार्थी चळवळीत दिसतो. वळवळीचा हा नमुना पहा.

एके ठिकाणी असं घडलं असं ऐकिवात आहे. एका कॉलेजातील काही विद्यार्थी नित्याप्रमाणे संध्याकाळी फिरावयस निघाले. गप्पा रंगात आल्या होत्या. उष्मा फार होता. अंगातून घामाच्या धारा निघत होत्या. एकजण सहज बोलून गेला, "काय हा गरमा—कपडे नकोसे वाटतात." दुसरा म्हणाला, "मग सैल हाफ पॅट व गंजिफ्राक घाल की?" तिसच्याच्या ढोक्यात आले, "खरंच, गडवानो आपण असंच करू उद्यापासून." चवथ्याने शंका काढली, "पण कॉलेजमध्ये कसे जाणार?" एक क्रांतिकारी गरजला, "कोण विचारतो? आम्हाला वाटतील ते कपडे घालण्याचा हक्क आहे, आणि आम्ही तो वजावणारच. काही नाही, सर्वांनी असंच करायचे." ठरलं. दोन चार दिवसानंतर शे—पाउण्शे विद्यार्थी गुडव्याच्यावर असलेली सैल हाफपॅट व काजोरी गंजिफ्राक (हा घातल्यानें उन्हाळयातही उकडत नाही असे जाहिरात सांगते) घालून 'गोविंदा आला रे आला—' करीत कॉलेजमध्ये आले. इतर विद्यार्थ्यांत सनसनाटी झाली व उत्सृत गर्जना उठली, "जरा मटकी संभाल ब्रिज बाला." हास्य विनोदाच्या उकळ्या फुटल्या. प्राचार्यांनी या विद्यार्थ्यांना बोलाविले व विचारले, "काय, चालविले आहे काय हे तुम्ही?" क्रांतिपटु म्हणाला, "सर, आम्ही आमचा हक्क वजावीत आहोत." प्राचार्यांनी विचारले, "कसला हक्क?" क्रांतिवाल्यांची गर्जना, "कोणतेही कपडे घालण्याचा आमचा जन्मसिद्ध हक्क आहे."

प्राचार्य रागात बोलून गेले, “अहो, मुळींच कपडे न घालणे हा खरा जन्मसिद्ध हक्क आहे ! म्हणून काही—” “राइट सर, तुम्ही खरं बोललात. असंच करूं. विरोध झाला तर ‘जग बंद’. चला रे.” सर्वांनी साथ दिली. गर्जना उठली, “असंच करूं, असंच करूं; सर्व कपडे उतरवून ठेऊ.” ठरले त्यांचे. “तुम्ही सोडलीत, पण आम्ही नाही अजून सोडली” असं म्हणून विद्यार्थिनींनी विरोध केला. त्याला काही विद्यार्थ्यांनी (हे अभ्यासात वहुधा हुषार असावेत) आधार दिला. पोशाखात फेर नाफेर असे तट झाले. वादावादी नि बाचाबाची झाली. कॉलेजच्या अंगणात माजले दंगलीचे रान. फोन गेला व पोलिस आले. एका विद्यार्थ्याने हळूच दगड फेकला. इतरांनी तसेच केले. पोलिसांवर दगडफेक, म्हणून गोळीवार. दोघे ठार, क्रांतिकारकाने धमकी खरी केली. या दोघांना ‘जग बंद’. अशा चालीवर चालू असते ही चळवळ. म्हणून ही चळवळ नसून वळवळ आहे.

वळवळ म्हटली म्हणून ती कमी दर्जाची आहे असे समजू नका. कारण वळवळ ही जिवंतपणाचे लक्षण आहे. आमच्या पूर्वीच्या राष्ट्रधुरीणांना, “काय मेलेल्या आईचे दूध प्यायलात काय ? असे मढ्यासारखे बसून काय राहिलात ?”, असे लोकांना सांगण्याची पाळी येत असे. आजच्या धुरीणांना विद्यार्थ्यांना तसे सांगण्याची पाळी येत नाही व येणार नाही. उलट या विद्यार्थ्यांना ‘स्वस्थ बसा’ असे सांगण्याची पाळी येते. पूर्वीचा विद्यार्थी वर्ग ‘मुकी बिचारी कुणी हाका’ असा होता. आजचा विद्यार्थी वर्ग बोलका आहे. तो जागृत आहे. फक्त जागृती आल्यावर त्याला नको ते दिसू लागले आहे व पाहिजे ते दिसत नाही. बाकी जोम, जोस, धडाडी सर्व आहे. मुंग्यांचा थवा पाहिलात ना ? कसा वळवळ करताना दिसतो. पण हात लावा. पाच पंचवीस मुंग्या एकीने हल्ला करून सीमाभंग केल्याबद्दल कडाडून चावा घेतील. मुंग्यांच्या वळवळीमागे योजना असते. शिस्तबद्ध कार्य असते. पण विद्यार्थी वळवळीत यांचा अभाव आहे. तो जर कोणी भरून काढला व ‘रोमान्स व अँडव्हेंचर’ या तारुण्याच्या भुका भागविणारा सक्स आहार (शिक्षण) नेत्यानी पुरविला तर हा वर्ग नुसता वर्गविहेर पडण्यापेक्षा राष्ट्रसमृद्धि वेगाने वाढवील. पण नेत्यातच मुळात हा अभाव असल्यामुळे तेही वळवळच करीत असतात. मग नवीन धडा घ्यायचा तरी कोणी ? दादाचा धडा धाकटचा भावाने गिरवला तर नवल काय ?

धडचावरून आठवण झाली म्हणून सांगतो. माणसाचे पाहून गाई-म्हशी-गाढवांनाही आपल्या हक्काची जाणीव झाली आहे. त्यांचेही मोर्चे निधू लागले आहेत. या मोर्चाचे पुढारी मात्र मानव असतात ! (खरं म्हणजे ‘माघारी’ असतात, कारण गाई-म्हशी-गाढवांच्या मागून हे जात असतात. त्यामुळे कोडे पडते की पुढारी कोण व अनुयायी कोण ?) हे मोर्चे काळचा घोडचाला बिचकतात व त्याच्या-पाशी आले की थबकून उभे राहातात. यामुळे पोलिसांचे श्रम वाचतात. गाढव मोठा शिस्तबद्ध प्राणी. तो तासन् तास खाली मान घालून उभा राहू शकतो. म्हैशीही

उभ्या राहतात, पण एकाद वेळेस एकाद्या म्हणीला लहर आली तर ती शेजारणीला शिगखळी देते, किंवा चालत्या मोर्चातील पुढील म्हैस मंद चालू लागली तर मागली तिला शिगाने ढोसते, एवढेच. वाकी काम शिस्तवार. चाकोरीवाहेर जायचे नाहीत. लोकांना हा मोर्चा आवडतो. एक तर या मोर्चामुळे भाजीवाल्याखेरीज आजूबाजूच्या लोकांना त्रास होत नाही. शिवाय हा मुका मोर्चा असतो, कारण यात घोषणा नसतात. लहर आलीच तर एकादं गाढव घोषणा देते ! त्यामुळे पाच पंचवीस माणसे दचकतात व दोन-चार कुकी भुंकतात. एकदा काय घडले की एका मोर्चातील दोन गाढवांची लाथाळी सुरु झाली. दोनाचे चार व चाराचे आठ होऊन ४००-५०० गाढवांची जुंपली. परिणामी मोर्चातील माणसांची पळापळ व म्हशींची पांगापांग झाली. पोलिसांनी आभार मानले, कारण लाठीहल्ला करण्याचे त्यांचे श्रम वाचले. यांच्या काठ्या पोलिसांच्या काठ्यापेक्षां जवर असतात. शिवाय नंतर चौकशीची धास्ती नाही. मोर्चाची सांगता म्हणजे आजूबाजूच्या सिनेमावाल्यांना, हॉटेलवाल्यांना, पानपट्टी-विडी वाल्यांना चांगला पैसा मिळाला. गाढव हा गाढव असला तरी ऐन वेळी उपयोगी पडतो व राष्ट्रीय उद्योग-धंद्यास उत्तेजन देतो. यांचे एकादे पथक उभारल्यास अश्रुधूर, गोळच्या, लाठ्या यांची बचत होईल. हो. पण मुळात काय सांगत होतो हे विसरलोच. हं. वळवळ अशी असली तरी ती कोणी कमी लेखू नये.

हल्लीचे विद्यार्थी नाइट्स (knights) म्हणजे शिलेदार आहेत. पूर्वी इंग्लंड-मध्ये आर्थर नावाचा राजा होऊन गेला. प्रामाणिक, निःस्वार्थी, धडाडी असणारे, अन्यायाचे वा जुलुमाचे परिमार्जन करण्यासाठी आत्माहृती देणारे व कर्तव्यदक्ष असे काही शिलेदार वा सरदार त्याने निवडले होते. त्यांना नाइट्स म्हणत. नाइट हा गौरवास्पद शब्द आहे. पूर्वी इंग्रज सरकार रावसाहेब, रावबहादूर याप्रमाणे नाइट ही पदवी देऊ गौरव करीत असे. फरक इतकाच की किंग आर्थरचे नाइट्स वरील गुणानी मंडित असत, तर हे देशी नाइट्स सरकारचे होयबा होते. गुरुखा जसा दंडा ठोकीत आळीआळीतून फिरतो तसे आर्थरचे नाइट्स गावोगावी व खेडोपाडी फिरत. कोठे अन्याय, जुलूम, जवरदस्ती दिसली तर हे त्याचे परिमार्जन करीत. गुरुखा नुसता दंडा ठोकून जातो, तर हे दंड ठोकून सामने खडे होत. हे शस्त्रधारी असत व वेळ पडलीच तर शस्त्र वापरीतही. अशा नाइट्सप्रमाणे हल्लीचा विद्यार्थी वर्ग आहे. कुठे काही खळवळ दिसली की धावलेच. कोणती तरी एक वाजू घेऊन हे लढत चालू करतात. हे दंडा ठोकत नाहीत, तर आरोळचा ठोकतात. पुष्कळ वेळा हे सशस्त्र असतात. यांचे शस्त्र म्हणजे दगड. परिस्थितीमुळे ते नाइट्स व हे नाइट्स यांच्यामध्ये फरक झाला असेल, पण गुणांचे बरेच साम्य असल्यामुळे आम्ही याना गौरवाने नाइट्स म्हणतो. पिण्याच्या पाण्याचा नळ सोडून दिल्यावर चांगले पाणी गटारातून वाहून फुकट जाते तशी देशाची ही तरुण संपत्ती वाया चालली आहे. या सर्व मोत्याना लोककल्याणाच्या एकसूक्तात गोवून तेजस्वी माला निर्माण करणारा किंग आर्थर पाहिजे आहे. पण सध्या तो कोठे दिसत नाही.

जेथे वळवळ तेथे गर्दी.गर्दीचे शास्त्र व्यक्तीच्या शास्त्रापेक्षा निराळे असते. दिव्याने दिवा पेटावा तसा गर्दीत एकाने दुसरा पेटतो, दुसऱ्याने तिसरा, अशी ही ज्योत चलती राहते. गर्दीतील हालचाली संसर्गजन्य रोगाप्रमाणे पसरतात. एकाने दगड फेकला की शेजान्यास लागण होऊन तोहि दगड फेकतो, या दोघामुळे चाराना लागण होते व दगडवर्षीव वाढत जातो. एक पळाला की दुसरा पळतो व हां हां म्हणता लागण पसरून सर्व शुकशुकाट होतो. शिल्लक राहतात ती पादत्राणे. अशा प्रकारे पुष्कळ वेळा वळवळीची सांगता मोठ्या गमतीने होते. रामू चांभार फुटपाथवर बसत नाही की त्याचा बूटमार्ट्टी ही नाही. पण त्याचा धंदा चांगला चालतो. चांभारचौकशा हा त्याचा जन्मसिद्ध हक्क असल्यामुळे शावात कोठे काय घडणार हे त्याला आगाऊच माहीत होते. यामुळे जेथे मोर्चा, दंगल, गोळीबार संभवनीय असेल तेथे हा २-३ पोती घेऊन जातो, ती भरभरून पादत्राणे आणतो व मोडीत विकतो. वळवळीमुळे राष्ट्रोद्योगास चालना मिळते ती अशी. म्हणून राष्ट्रीय दृष्टिकोनातून पाहिले तर वळवळ कमी प्रतीची नाही हे कोणासही पटेल.

विद्यार्थी वळवळीतील परोपकारवृत्ति पाहून कौतुक करावेसे वाटते. इतरांना जे पाहिजे ते मिळवून देण्यासाठी यांची सारी घडपड. एकाद्या कॉलेजमधील विद्यार्थ्यांना वा औद्योगिक संघटनांना काही पाहिजे असेल तर सारे विद्यार्थी मदतीला धावतात. कोणाला कॉलेज मिळवून दे, कोणाला नोकरी मिळवून दे, कोणाला वोनस मिळवून दे, तर एकाद्या भाषेला स्थान मिळवून दे वा स्थानभ्रष्ट कर अशी यांची निःस्वार्थी वळवळ चालते. स्वताला याना काही नको असते. खरे निःस्वार्थी. जगाच्या कल्याणा संतांच्या विभूति म्हणतात त्या या. यांच्या जगकल्याणात पुष्कळ वेळा यांच्या आयुष्याचीच विभूति होते हे निराळे. जगकल्याणाच्या हव्यासामुळे यांची गाडी उतरणीवरून कोठेतरी घरंगळत जाते. लोकाना खाऊ घालण्याच्या नादात आपले पोट खपाटी चालले आहे इकडे यांचे लक्ष नसते. कोणाला काय पाहिजे हे यांना माहीत असते. पण सूतळा काय पाहिजे हे मात्र याना समजत नाही.

वळवळीत सर्व विद्यार्थी असतात असे आपण समजून चालले पाहिजे. कारण खरोखर विद्यार्थी किती व उडाणटप्पू किती हे गर्दीत कोणाला कळणार? दाढी-मिशा असल्याचा काळ गेला व नकळीचा काळ आला. समजा, यांच्या कुरुक्षेत्रावर अर्जुन आला, तर तो विचारील, “देवा, खरे कोण व नकळी कोण याचा मला संभ्रम झाला आहे. तर मला यांतील फरक नीट समजावून सांग.” व मग आध्यात्मिक गीतेप्रमाणे व्यावहारिक गीता जन्मास येईल. आजच्या ज्ञानयुगात विद्यार्थीदिशा परमेश्वराप्रमाणे ब्रह्मांडाला व्यापून उरत असल्यामुळे कोणीही सूतळा जन्मभर विद्यार्थी म्हणवू शकतो. विद्यार्थी हे लेबल लागले की शिक्षण ही बाब महत्त्वाची होते. शिक्षणावर त्यांच्या भावी आयुष्यातील सुख व कर्तृत्व अवलंबून आहे. परंतु शिक्षणातील सावळागोंधळ व थापाथापी थांबवा, आम्हाला सुखाच्या जीवनमागविर

आणून सोडील असे शिक्षण द्या, romance व adventure यांना योग्य वाव द्या, गुरुजन बोलाच्या कढीभाताचे जेवण देतात ते बंद करा, असे नारे वाजताना कोठे ऐकू येत नाहीत. हे नारे जेव्हा थांवतील व वरील कारणासाठी जेव्हा घेराव, मोर्चे आदि सुरु होतील तेव्हाच आपण म्हणू की यांना किंग आर्थर लाभला. तेव्हाच वळवळ ही चळवळ होईल.

दत्तावतार श्रीपाद श्रीवल्लभ

ले. सच्चिदानंद के. दाणी, बी. ए. (आँनर्स)

भा ग ति स रा

दुःखी अभागी अंबिका जीवनाचिं अखेरचें पर्व समाप्त करावे या उद्देशानें कृष्णवर आली. मनोभावें आपल्या पतिदेवाचे तिने स्मरण केलें नि मुलासवे कृष्णेच्या अथांग जलप्रवाहांत ती हळुहळु प्रवेश करूं लागली. कांहीं क्षणानीच ती कृष्णस्वरूप होणार होती; पण श्रीपादांच्या सान्निध्यामुळे कृष्णेची गति एकदम संथ, शांत, स्थिर झाली. श्रीपाद गंगेवर येताच अंबिकेचे हें करूण दृश्य त्यांना दिसले. तें पाहून ते इवले. ती काय करीत आहे त्याची त्यांना कल्पना आली. त्या बरहुकूम त्यांनी आपल्या शिष्यांना त्या स्थळीं पाठविले. शिष्य गुरुजिप्रमाणे त्या स्थळीं पोहोंचले, आणि त्यांनी अंबिकेला ताबडतोब वाहेर काढले. ती आतां श्रीपादांसमोर थरथर कांपत उभी होती. “तूं जिवावर उदार होण्याचे कारण काय ?” असे जनरीती प्रमाणे श्रीपादांनी तिला विचारले. कडेवर घेतलेल्या मुलाकडे पाहून ती म्हणाली, “गुरुदेवा, देवाने मला जन्माला घातले, माझे लग्न झाले, पुत्र झाले, नाना तळेचे कष्ट मी सोसले. पुत्र हाती येईनात, तरी त्या पैकीं हा एक वांचला आहे. पण वेडचासारखा वागतो. दुःखांत दुःख म्हणून कीं काय नवथरच वडील पण मुलाच्या वेडचा चाळ्यांना विटून विषण ननःस्थितींत निवर्तले. या जन्मी पुत्रसुख नाहीं. पुढच्या जन्मीतरी पुत्र सुख लाभेल का ? देवा, तुमच्या सारखा पवित्र, पुण्यवान् पुत्र मला सुख देईल, या जन्मीच्या सर्व दुःखकष्टांची भरपाई करणारा मुलगा मला मिळेल, या पवित्र विचारानें या कृपाळू कृष्णामाईच्या उदरांत जलसमाधि घेण्याच्या विचारांत मी होते. इतक्यांत आपल्याकडून बोलावणे आले. मी जोरानें वाहात चालले असतां आपल्या शिष्यांनी मला पाण्यांतून बाहेर काढले अन् इथवर आणून पोहोंचविले, म्हणून मी आपल्या चरणापाशीं आले. गरुदेवा, तुम्हीच सांगा मी आतां काय करूं ? अशा वेडचा मुलाळ

कसे सांभाळू ? असे लाजिरवाणे जीवन जगण्याचा मला मनापासून वीट आला आहे.” ही अतिकरुण कहाणी अंबिकेकडून ऐकल्यावर श्रीपाददेव तिला म्हणाले, “ बाई अंबिके, धीर धर, अशी उतावील होऊ नकोस. जिवाचे वरे वाईट करू नकोस. ईश्वर तुझ्याजवळ आहे. त्याची तू मनापासून प्रार्थना कर, आराधना कर. त्याचे कळ म्हणून तुला श्रीहरिसारखा मुलगा होईल.” ही ईश्वरसेवा कशी करावी म्हणून तिने श्रीपाददेवांना परत विचारले, त्यावर श्रीपादांनी ‘शनिप्रदोप’ व्रताचे संपूर्ण वर्णन करून तें कसे करावें हें तिला सांगितले. एवढेच नव्हे तर, तिच्या मतिमंद मूढ मुलाला जवळ बोलावून त्याच्याकडे एका विशिष्ट नजरेने पाहिले आणि ते अंबिकेला म्हणाले, “ जा, आता सुखाने काळक्रमणा कर; हा तुझा बाळ आतां मोठा पंडित झाला. मी सांगितल्याप्रमाणे ईश्वराराधना करीत राहा, तुझी इच्छा या जन्मीच पुरी होईल.” असे सांगून अंबिकेला परत निजगृहीं जाण्यास त्यांनी परवानगी दिली. आतां तिचा मुलगा गुरुकृपेने वाचस्पति झाला. त्याने सर्व शास्रांत प्रगाढ ज्ञान मिळविल्याचे पाहून कुरवयुरातील सर्व विद्वान् पौराणी आश्रयोदार काढले. जीवन कक्षेतून उठलेला हा पोर, ज्याची सुधारणेची आशा नष्ट झाली होती तो हा मुलगा, गुरुकृपेने प्रकाण्ड विद्याविभूषित झाला. श्रीपादांच्या कृपेने अंबिकेचे नष्टचर्य संपले. असाच दुसरा एक विस्मयजनक प्रकार घडला. श्रीपाद गंगेवर स्नानासाठी आले म्हणजे एक परीट भक्तिभावानें त्याना दररोज न चुकतां प्रणिपात करीत असे. हा त्याचा दिनक्रम नित्य चालू होता. तसे पाहिल्यास तो धोबी सर्व वाजूंनी सुखी होता. त्याची शेतीवाडी होती, उत्पन्न पण कमी नव्हते. सुस्वभावी वायको, सगे सोयच्यांनी, धनधान्यांनी, पोरांनी त्याचे घर लक्ष्मीपुत्रासारखे नेहमी भरलेले असे. तर मग तो दुःखी कां होता ? दुःखनिवारक असें जो काय मागत होता ? त्याला जें पाहिजे होतें त्या सर्वांचा उलगडा श्रीपादांना केन्हांच कळला होता. एके दिवशीं त्यांच्या मनानें घेतले कीं रजकाला त्याच्या व्यथेपासून दूर करावे; नाहींतर हा झुरणीस लागेल नि त्याचा अंत होईल.

या परिटाला सुधारण्याचा योग लौकरच आला. एक म्लेंच्छ राजा वसंत-क्रीडा करावी म्हणून आपले गजान्त ऐश्वर्य वरोबर घेऊन गंगेत नौकाविहार करीत कुरव पुरांत आला. त्याच वेळीं तेथें धुणे धूत असलेल्या परिटानें राजाचे ऐश्वर्य पाहिले. त्या ऐश्वर्याविषयीं त्याचे मनांत अभिलाषा उत्पन्न झाली, निं स्वतःची परिस्थिति लक्षांत येताच त्याला परम दुःख झाले. रजकांची ही परिस्थिति सर्वज्ञ श्रीपादांनी तात्काळ ओळखली. त्यांनी रजकास हांक मारली आणि ते म्हणाले, “ अरे, तुज-जवळ जें आहे तें कमी का आहे ? इंद्रियांचे दमन कर व मन निर्मल ठेव; नाहींतर पुढच्या जन्मी राज्यपद मिळविण्याची तुझी अभिलाषा तुला सदैव त्रास देत राहील. तुझ्या या अपूर्व भक्तिवलावर आणि पूर्ण श्रद्धेमुळे तुला तुझ्या इच्छे वरहुकूम राज्यपद भोगण्यास मिळेल. तू म्लेंच्छवंशीं जन्माला येशील.” श्रीपादांच्या आशिर्वचनाके-

भारलेल्या रजकाला, आपल्याला राज्य भोगावयास मिळणार म्हणून, एकीकडे परमानंद झाला तर दुसरीकडे श्रीपादांच्या चरणांचा वियोग होईल म्हणून तो दुःखातिशयानें बेचैन झाला. त्यानें या द्विधा अवस्थेत न कळत श्रीपादांचे पाय घटू धरले नि तो त्यांना म्हणाला, “आतां मला या परिस्थितींतून कायमचे सोडवा.” दुःख-मिश्रित आनंदाच्या छटा त्याच्या चर्येवर दिसू लागताच श्रीपादांनी पुन्हा एकदा त्याला आश्वासन दिले. श्रीगुरुदेव त्याला म्हणाले, “तुझा जन्म वैदुरा नगरीं राजकुलांत होईल व शेवटी आपल्या गांठीभेटी होतील.” असें आश्वासन देऊन भविष्य-काळांतील आपल्या पुरोगामी अंश अवताराची खूण म्हणून श्रीपादांनी त्याची समजूत घातली कीं, “मला कर्मधर्म संयोगानें या इहलोकांत परत येणे जाणे अत्यंत जरूरीचे आहे. त्या वेळीं मी संन्याशी वेषांत नृसिंह सरस्वती नांव धारण करणार आहे.” त्या परमभक्त रजकाला असे आश्वासन मिळतांच अत्यंत आनंद झाला. त्यानें त्या क्षणीं श्रीपादांच्या पावन चरणकमलांचे ध्यान करून आपली काया श्रीपादांच्या समोर समर्पित केली. या प्रमाणे दीनार्त भक्तांचे मनोरथ पूर्ण करीत काहीं काळ कुरवपुरांत वास्तव्य केल्यावर श्रीपादांच्या मनांत अवतार समाप्ति करावी असा विचार पुन्हा पुन्हा डोकावूळ लागला. जीवांचे जन्माजित वासनास्वरूप अज्ञान दूर करून त्यांच्या उत्कांतीचा मार्ग सुकर करणे दत्तावराचें वैशिष्ट्य आहे. आतां इति-कर्तव्यतेच्या जाणिवेने त्यांना मातृस्मरण झाले. ताबडतोव ते पिठापुरी आले. त्यांच्या मातोश्री गाढ झोपल्या होत्या. वयोवृद्धावस्थेत माणसाला थकवा येतो. प्रातःकार्य आटोपल्यावर, पूजाकर्माच्या गडबडींत, भोजनविधि संपेपर्यंत सूर्य माध्यान्ही आला होता. माता सुमतिबाई बिछान्यावर पहुडल्या होत्या. कामानिमित्त आपाळराज घरीच होते. श्रीपादांचे दुसरे दोघे बंधू परगांवाहून कालच घरीं परतले होते. हे सर्व कुटुंब दुपारच्या तत्वेळीं झोपले असतां, एकदम, एकाएकी “ॐ भवति भिक्षांदेहि” हें सुस्पष्ट वाक्य त्या सर्व कुटुंबीयांच्या कानीं पडले. त्या बरोबर जो तो खडबडून जागा झाला नि आपापल्या शयनागारांतून झटपट बाहेर पडला. सर्वजण एकदम मिळून पुढील दरवाजापाशीं आले. आतल्या बाजूला हा समूह उभा राहिल्यावर आपापसात चर्चा सुरु झाली कीं हा कोण बरें असेल ? इतक्यांत परत तोच सुकोमल ध्वनि, “ॐ भवति भिक्षांदेहि” त्या सर्वांच्या कानीं पडला. त्यांतील दोघी सुनांपैकीं एकीनें पुढे सरकून वाड्याचें प्रवेशद्वार उघडले. पाहतात तो काय ? एक तेजःपुंज बैरागी दाराशी उभा आहे. आईवडिलांनी व त्या दोघा बंधूंनी व इतर वयोवृद्ध सेवकांनी हा आपला श्रीपादच आहे असे तत्क्षणींच ओळखलें. सर्व जणांनी एकदम एकच गलका करून एका आवाजांत श्रीपादांना आंत येण्यास सांगितलें. श्रीपादांनी आईवडिलांच्या व बंधूंच्या प्रेमार्जवाला मान देऊन घरांत प्रवेश केला. त्यांनी सर्व प्रथम आपल्या आईवडिलांच्या परमपावन चरणकमलावर नमून डोके ठेवलें. मग त्यांनी संपूर्ण सर्व आयुधांसह श्री दत्तात्रेय रूपांत सर्वांना दर्शन दिलें व

ताबडतोब ते नाहीसे झाले. श्रीपाद श्रीवल्लभ रूपातला हा दत्तावतार या प्रमाणे समाप्त झाला. अज्ञानाची जागा सज्जानानें भरून निवावी, अधर्माची सर्व बंधने तूटून जावीत व सज्जनाकरवी धर्माची गुढी उभारावी, सत्सुखानें विश्व व्यापून जावें व सद्भक्तांना सात्त्विकतेचे धडे मिळावेत या साठीं गुरुवर्य श्रीपादांचा परमावतार होता. अशा या गुरुना माझा विवार नमस्कार.

सत्संगाचा प्रभाव

लेखक : वि. के. छत्रे

मी माझ्या एका सहकाऱ्याबरोबर मालाडला श्री. गोंदवलेकर महाराजांचे शिष्योत्तम केतकर महाराज यांच्याकडे एका रविवारी प्रवचन ऐकण्यास गेलो होतो. श्रीरामोपासनेवर प्रवचनाचा सर्व भर होता. प्रवचनांत त्यांनी मीराबाईची एक गोष्ट सांगितली. एका परिटाच्या तसुण मुलाच्या मनांत मीराचे सौंदर्य भरल्यामुळे तिच्याशी लग्न व्हावें असे वेड त्याच्या मनानें घेतले. मीराच्या वेडानें त्याच्या हात्पूत कपड्यांची अदलाबदल होऊं लागली व गिन्हाइकांच्या कडून तक्रारी येऊ लागल्या. जेवणाकडे ही त्याचे लक्ष लागेना. त्याची आई त्यामुळे चिंतातुर झाली. एवढ्यांत तिची एक वृद्ध मैत्रीण आली. तिच्या कानावर मुलाचे वेड तिनें घातल्यावर त्याचे कारण रात्रीं शोधण्याचे मनाशीं ठरवून तिनें तेरें मुक्काम केला व रात्रीं दोघी जागत बसल्या. अर्धवट झोपेंत मुलगा बरळूं लागला. मनांतील गोष्ट प्रयत्नानें लपवून ठेवलेली अखेर बाहेर पडली. “मीरा, तू माझी हो ग ! तुझ्यावांचून मी जगूं शकत नाहीं.” इत्यादि. ‘स्वप्ने हृदिस्थो बहुधा विचारो, मुखात् सुगुप्तोऽपि बहिः प्रयाति ।’ हें सुभाषित खरें ठरलें. मुलाच्या वेडाचे कारण कल्ल्यावर मैत्रिणीशीं विचारविनिमय करून धोबीण दुसऱ्याच दिवशीं पहाटे देवाचे नांव घेत मीराबाईकडे गेली. धोबिणीला पाहतांच मीरानें तिचा आदरसत्कार करून कुशल विचारले. धोबिणीनें आधी क्षमा मागून मुलाच्या वेडाची हकीगत नम्रपणे राजकन्येच्या (मीराच्या) कानावर घातली. क्षणभर श्रीकृष्णाचे ध्यान करून मीरा म्हणाली, ‘आजीबाई, चिरंजीवांना सांगा, तुमची इच्छा पुरी होईल. उद्यां पहाटे पांच वाजतां शुचिर्भूत होऊन या.’ आश्रयचकित झालेली धोबीण अधिक न विचारतां घरीं आली व तिनें मुलाला राजकन्येचा निरोप सांगितला. मनांतील इच्छा पुरी होणार म्हणून तो आनंदित झाला व वेड गेल्यामुळे सर्व कामे तो मन लावून करूं लागला.

बरोबर पहांटे पांचला तो मुलगा राजवाड्यांत शुचिर्भूत असा हजर झाला. मीरानें त्याचें स्वागत केलें व ती म्हणाली, ‘तुमची इच्छा पुरी होण्यासाठी मी सांगतें तें एक काम तुम्ही करावयास हवें. आहे तयारी ? ’ ‘हो,’ तो मुलगा म्हणाला.

‘चला तर त्या वृद्धावनापाशी. कपडे काढून बाजूला ठेवा त्या कोनाड्यांत’ मीरा म्हणाली. त्या प्रमाणे धोब्याने करतांच ती म्हणाली, ‘हें दभसिन येथें वृद्धावना-समोर मांडले आहे. तिकडे घंगाळांत पाणी आहे. त्यानें हातपाय धुवून पुसून येथें मांडी घालून बसा.’

धोबी बसतांच ती म्हणाली, “ही घ्या तुळशीची माळ हातांत व ‘श्रीकृष्ण गोविद हरे मुरारे, हे नाथ नारायण वासुदेव’ असा अखंड जप करावयास सुरुवात करा. जप करतांना या तसविरींतील भगवंताकडे एकाग्र दृष्टीने पहात रहा. असा अखंडजप सात दिवस करा. आठव्या दिवशी तुमची इच्छा पुरी होईल.”

मीराबाई सारखी सुंदर राजकन्या पत्नी म्हणून भिळणार या प्रलोभनानें धोबी जप करावयास निश्चयानें वसला—अगदी एकाग्र मन करून. असे सात दिवस गेले तरी त्याला त्या ध्यानमग्न अस्वथेत कळलें नाहीं ! आठव्या दिवशी मीरानें हलकेच खांद्यावर थोपटून धोब्याला जागें केलें. तेव्हां तो भानावर आला व ‘उन्मील्य स स्वेनयने ददर्श, सुधांस्त्रवंतीमिव लोचनाभ्याम् । मीरां स्मरंस्तन्निजपूर्ववृत्तं, स दंडव-त्तपदयोः पपात’॥

राजकन्येकडे नजर टाकतांच तिच्या नेवांतून जणुं प्रेमामृताचा आपल्यावर वर्षावि होत असल्याचा मधुर अनुभव धोब्याला आला. आपण कोणत्या प्रलोभनास्तव येथें जपास बसलों याचेंहि स्मरण झालें. यण श्रीकृष्णाच्या ध्यानानें व नामजपानें त्याची ती इच्छा आतां समूल नाहींशी झाली होती. निर्भल अंतःकरणानें त्यानें तिच्या पायावर साष्टांग दंडवत घातले ! ‘मीरा के प्रभु गिरिधर नागर आपल्यावर कृपा करो’ असा आशीर्वाद तिनें त्याला दिला. धोबी प्रसन्न मनानें घरीं आला व आपल्या कर्तव्यांत रमला.

अशा रीतीनें मीरानें मोठ्या युक्तीनें त्याचें मन कामवासनेपासून परावृत्त करून कृष्णभक्तीकडे लावलें. सत्संगाचा प्रभाव मानवी जीवनावर किती विलक्षण रीतीनें पडत असतो याचें हें उत्तम उदाहरण आहे.

ज्योतिष शास्त्र

लेखांक ७ वा

नी ल म्, नी ळ (Blue Sapphire)

सर्व रत्नांमध्ये अत्यंत जहाल समजले जाणारे जांभळट, शनिदेवांचे रत्न म्हणजेच 'नीलम्.'

ह्या रत्नाचा Hardness ९ असून specific gravity ४.०६ असते.

हे रत्न नवकी कोणी धालावे हे ठरवताना अनेक ज्योतिषांचा गोंधळ होतो असे दिसते. ह्याचे मूळ कारण म्हणजेच खोल अभ्यास केल्यावाचून दिले जाणारे सल्ले हे होय. मध्यंतरी एका विद्वान गृहस्थानी लिहून टाकले की, मध्यमेंत कोणतीही आंगठी घालू नये. एक साधे वाक्य. परंतु त्याने समाजांत केवढा गोंधळ निर्माण होतो. मध्यमेंत वषानुवर्षे आंगठी घालणारे लोक आमच्या पहाण्यात आहेत. अशी आंगठी घालणाऱ्या व त्यापासून नुकसान पावणाऱ्या लोकांची यादी प्रसिद्ध झाली असती तर पुरावा तरी मिळाला असता. एकदा मध्यमा ही शनीची ठरली की नियमाप्रमाणे त्या व त्याच्या मित्रग्रहांच्या रत्नांच्या मुद्रिका मध्यमेंतच धारण करणे क्रमप्राप्त ठरते. हे रत्न मध्यमेवाचून इतरत्व कदापि लाभणार नाही.

शनि ह्या ग्रहाविषयी भारतीय ज्योतिषांनी फार निराशाजनक चित्र निर्माण करून ठेवले आहे. परंतु थोड्याफार विद्वान ज्योतिषांना शनीचे निश्चित अंतरंग व ग्रहमालिकेंतील त्याचे कार्य याचा अंदाजही लागलेला आहे.

शनि हा एकच ग्रह असा आहे की ज्याच्यात संपूर्ण वैराग्य आहे. संपूर्ण विरागी कोणाची भीडमुर्वत ठेवत नाही. त्याचा जन्मच जगाच्या उद्धारासाठी झालेला असतो. हे कार्य रुक्ष व कठोर असते. शनीची फळ देण्याची पद्धतही अशीच असते. कटु पण सत्य, प्रेमळ पण करारी, कर्तव्याला प्रथम महत्व. ज्योतिषशास्त्रांत 'शनि'ला उकिरड्याचा कारक धरला आहे. मानवी जीवनांतही ज्या अस्थिर, अशाश्वत, फसव्या गोष्टी असतात त्याचे दर्शन व अनुभव हा ग्रह करून देतो. एखाद्याची भरभराट होत असता मध्येच त्याला उतरती कळा हळूहळू लागू लागली की ते अनेकदा शनीचे कारकत्व समजले जाते. कारण उतरत्या कळेंत मित्र कोण व शत्रू कोण ह्याचा खुलासा होतो. सहावा शनि त्रासदायक असे म्हणण्यात ज्योतिषांचे अज्ञान प्रकट होते, कारण सहावा शनि शत्रूचे दर्शन व प्रकटीकरण करतो. सहावा शनि आलाच नाही तर शत्रू अंधारातच रहातील, समजणारच नाहीत. मानवी जीवनांतले अनेक मौलिक अनुभव हा ग्रह करून देतो. डॉक्टरकडे नेत्यानेच रोग समजतात. म्हणजे डॉक्टर हा त्रासदायक नसून तो उपकारकर्ता, जागरूक करणारा असतो. भविष्यांतील अनेक धोक्यांच्या जाणीवा हा ग्रह अत्यंत कर्तव्य बुद्धीने करून देतो. मग तो उपकारकर्ता की त्रासदायक ?

ह्या ग्रहाला सत्य परिस्थिती मंजूर असल्याने तो परखड वृत्तीचा असतो. परंतु मानवी स्वभावच असा असतो की त्याला कटु सत्यापेक्षा कल्पित असत्य आवडते.

नीलम् हे रत्न अशा व्यक्तींनी घालू नये की ज्याना कल्पना साम्राज्यात रमायचे आहे. अशानीही घालू नये की ज्यांचे व्यवसाय अनैतिक आहेत. हे रत्न धारण करणारी व्यक्ति अंतर्यामीची शुद्ध, स्थितप्रज्ञ, खंबीरमनाची, सरळ मार्ग असलेली असावी, म्हणजे त्याला हे रत्न लाभते. अत्यंत कष्टातून ज्यांनी स्वतःच्या प्रयत्नांनी भरभराट करून घेतली आहे त्यांनाही हे रत्न लाभते. ऐतखाऊ, काठावाजारवाले, गोरगारिबांना कष्ट देणारे, मिजासी, गर्विष्ठ मंडळीना हे रत्न विषासमान आहे, कारण 'गर्व न धरावा मानसी' हा शनिदेवांचा संदेश आहे. स्वत्व विसरून, मायाजालातून बाहेर पडून, जीवात्म्याला शिवात्म्याचे स्वरूप दाखवा, हेच त्यांचे सांगणे आहे.

तेव्हा नीलम् हे रत्न 'इग' सारखे आहे. तें विद्वानांकडून तपासून, पारखून, त्यांच्या सल्यानेच वापरणे उचित ठरेल.

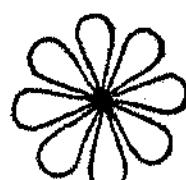
हे रत्न निळचा रेशमी वस्त्रामध्ये लपेटून उजव्या दंडाला बांधून ८ दिवस प्रचीति पहाण्याचीही पद्धत असते. परंतु ज्योतिषांनी नीट तारतम्याने विचार करूनच हे सुचवावे.

पुढील अंकात 'प्रजापति' (हर्षल) ह्या ग्रहाच्या 'अलेक्झांड्रा' ह्या अत्यंत जहाल रत्नासंबंधी विचार करू.

ह्या रत्नावर सविस्तर चर्चा करण्यासाठी जिज्ञासुंनी जरूर भेटावे.

—शारद दत्तात्रय उपाध्ये.

(लहेर चेंबर्स, गोखले रोड नाँर्थ, दादर, मुं. २८)

बाबांची कृपा

—एक साईभक्त महिला कळवतात :—

आमच्या घरी नवीन टेलिफोन लावायला कंपनीचे लोक आले होते. आल्यानंतर ते म्हणाले, की टेलिफोनच्या तारेचा खांब जमिनींत खणून उभारावयाला व भितीवर तारेचे खिळे मारायला घरमालकाची परवानगी पाहिजे. टेलिफोनचे पैसे तर भरले होते, पण आमच्या मालकाची परवानगी मिळणे शक्य नव्हते कारण, त्यांचा व आमचा कोटामध्ये वाद चालू होता. नंतर घरमालकाची परवानगी आणायला सांगून टेलिफोन कामगार निधून गेले.

दुसऱ्या दिवशी शुक्रवार होता. सकाळी दरवाजात उभी असतां पुढ्यात एक भगवे कपडे घातलेली व्यक्ति उभी राहिली. गळ्यात साईबाबांचा फोटो होता. मी जरा भांबावून गेले पण नंतर लगेच त्याला पैसे दिले. तसे त्याने मला मांगिले, “सब अच्छा होगा.” पांघरावयाला एक चादर मांगिली, ती सुद्धां मी दिली. ती व्यक्ती इतरला कुठे न थांबता सरळ निधून गेली.

दुसऱ्या दिवशी टेलिफोन कामगार येऊन सर्व काम गुपचुप करून गेले. थोड्याच दिवसांनी घरमालकानेही आमच्यावरील कोटातली केस काढून घेतली. अजक्यप्राय अशा या गोष्टी बाबांच्या कृपेनेच घडून आल्या असे मला वाटते.

साई प्रसाद

१७-१८ वर्षापूर्वीची गोष्ट आहे. साईबाबा म्हणजे कोण व ते कोठे असतात हे मला काही माहीत नव्हते. माझ्या वयाच्या १३-१४ व्या वर्षी मला साईप्रसाद मिळाला आहे. तो योग माझ्या लग्नाच्या आधी माझ्या माहेरी आला. माझ्या मैविणीच्या घरी मी श्री साईबाबांचा फोटो पहिल्यांदा पाहिला व तो माझ्या मनात ठमूळ बसला. बाबा हे दत्त-अवतार आहेत म्हणून माझी मैत्रीण गुरुवार करीत असे. तेही माझ्याही मनात गुरुवार करण्याची इच्छा झाली. त्यानंतर माझी मोठी वहीण बेळ. गावहून, ढारकामाईमध्ये असलेला बाबांचा फोटो घेऊन, माहेरी आली असता तो फोटो मी तिच्याकडून घेतला व दररोज त्याची पूजा करू लागले. एक दिवस असा चमत्कार घडला की सकाळच्या वेळी दारात साईबाबांच्या रूपाने एक साधू येऊन मला म्हणाले की, “पोरी, मी शिर्डीला जाणार आहे. तर मला काहीतरी सहाय्य कर.” काहीतरी देऊन साधूची इच्छा पूर्ण करण्याचे माझ्या मनात आले. मी साधूना घरात बोलावून त्याना एक कप चहा व चार विड्या दिल्या. मी माझ्या वडिलांकडून रोज दोन पैसे मागून घेत असे, व अशा प्रकारे माझ्याजवळ जो दीड रूपया जमला होता तोही मी त्यांना दिला. त्यानंतर त्या साधुबुवांनी मला एक विमूट उदी दिली व बाबांचा

फोटो पुढे ठेऊन उघडून बसण्यास सांगितले. त्यानी सांगितल्याप्रभाणे मी केले तेव्हा पहाता पहाता उदीचे तीन नारळ झाले. तेव्हा साधु म्हणाले, “मुली, साईबाबा तुला दत्तरूपाने प्रसन्न आहेत. तू नेमाने बाबांची सेवा कर, म्हणजे तू सुखी होशील.”

त्यानंतर थोड्याच दिवसानी माझे लग्न झाले. सासरी येताना मी बाबांचा फोटो व नारळ घेऊन आले व दररोज त्यांची पूजा करू लागले. एक दिवस बाबांनी स्वप्नात दर्शन दिले आणि म्हणाले, “पाच पैसे घेऊन धर्मार्थ पेटीत टाक.” त्यानी एवढे म्हणताच मला जाग आली. स्वप्न पडल्यानंतर १५ दिवसांच्या आतच मला मोठा सांपत्तिक लाभ झाला.

एकदा बाबांनी माझ्या हातात एक पेरू कुस्करून दिला. पण मला त्याचा अर्थ कळला नाही. पुढे मे महिन्यात मी शिरडीला गेले असता तिथल्या शेटचे अक्काना विचारल्यावर त्यानी सांगितले की तुझे जे कोणी वैरी आहेत त्यांचा बाबांनी चुरगाळा करून तुझ्या हातात दिला आहे. तू भिष्याचे कारण नाही. बाबांचा तुला आशीर्वाद आहे असे समज.

अक्कांच्या म्हणण्याचा मला प्रत्यहीं प्रत्यय येत आहे.

सौ. लीलावती म. शाहा,
उगार बुद्रुक-जि. बेळगांव.

एक सत्य अनुभव

ले. सौ. प्रमोदिनी पोतनीस.

पुलगांव येथे २९ जानेवारी १९५७ बुधवार रोजी सकाळी मी लौकर उठले. परंतु मनांत एक प्रकारचा अशुभ विचार आला. का कोणास ठाऊक, माझे हात घरकाम करावयास धजेनात. स्टोब्ह पेटविण्यास कांडेपेटी हातांत घेतली. कांडी उजळताच विझते, पुनः कांडी उजळते नि विझते, अशा पांच सहा कांड्या फुकट गेल्या. स्टोब्ह पेटवून चहासाठी पाणी ठेवले, आणि तोंड धुण्यास बाथरूम मध्ये गेले. तोंड धुवून सैपाक घरात येऊन पाहते तो स्टोब्ह विझलेला. पुन्हा स्टोब्ह पेटवून चहासाठी पाणी ठेवले. चहाची पावडर टाकली. चहा उकळल्यानंतर दूध तापवून चहात टाकले आणि बशीत ओतून चहा तोंडाला लावणार तोच लक्षात आले की चहात साखर नाही.